

ISSN: 3023-4743 Cilt 2 / Sayı 1/ Haziran 2025

GAZNELİ SULTÂN MAHMÛD’UN ABBÂSÎ HALÎFESİ EL-KÂDİR BİLLÂH İLE MEKTUPLAŞMASI VE BAĞDÂD’I YIKMA TEHDİDİ

Ghaznavid Sultân Mahmûd’s Correspondence with the Abbâsîd Caliph al-Qâdir Billâh and Threat to Destroy Baghdâd

Yeliz AYDIN

Doktora Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, yelizaydinn61@gmail.com , yeliz_ay61@hotmail.com , 0000-0002-5017-2551

Makale Bilgisi	
Makale Türü/ Article Type:	Araştırma / Research
Geliş Tarihi/Date Received:	29.05.2025
Kabul Tarihi / Date Accepted:	16.06.2025

Atıf / Citation

Aydın, Yeliz, “Gazneli Sultân Mahmûd’un Abbâsî Halîfesi El-Kâdir Billâh İle Mektuplaşması ve Bağdâd’ı Yıkma Tehdidî”, *Muverrih Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2/1, (Haziran 2025), 39-60.

GAZNELİ SULTÂN MAHMÛD'UN ABBÂSÎ HALÎFESİ EL-KÂDİR BİLLÂH İLE MEKTUPLAŞMASI VE BAĞDÂD'I YIKMA TEHDİDİ

Ghaznavid Sultân Mahmûd's Correspondence with the Abbâsîd Caliph al-Qâdir Billâh and Threat to Destroy Baghdâd

Yeliz AYDIN

Özet:

Gazneliler ile Sâ mânîler arasında meydana gelen savaşta Sâ mânî kuvvetleri yenilgiye uğratıldı ve Emîr Mahmûd elde ettiği bu zafer sonucunda Horasan'ı ele geçirerek kardeşi Nasr'ı, 389/999 yılında Horasan bölgesine valî tayin etti. Bu başarının ardından Emîr Mahmûd halîfelikten azledilmiş olan Tâi'-Lillâh (363-393/974-991) ve Sâ mânîler adına okunmakta olan hutbeye son vererek, bu dönemde Abbâsî halîfesi olan el-Kâdir Billâh adına hutbe okunması emrini verdi. Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'da Emîr Mahmûd'un saltanatını onayladıktan sonra 389/999 yılında ona “*Yemînü'd-Devle, Emînü'l-Mille ve Veliyyü Emîrü'l-Mü'minîn*” lakaplarını verdi. Emîr Mahmûd hâkim olduğu topraklarda Abbâsî Hilâfeti'nin manevî otoritesini kabul ederken, Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'tan da hâkim olduğu topraklar üzerine kendisinin emîr tayin edilmesini sağladı. Seyreden bu olumlu ilişkilere rağmen kaynaklarda Sultân Mahmûd ve Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh arasındaki ilişkinin bozulduğuna dair rivayetler de vardır. Bu çalışmada Sultân Mahmûd ve Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'ın aralarının bozulmasına dair kayıtların yer aldığı rivayetler değerlendirilerek, Sultân Mahmûd'un Halife el-Kâdir Billâh'a gönderdiği tehdit mektubu ve Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'ın bu mektuba cevabı sonrası Sultân Mahmûd'un pişmanlığı ve taraflar arasındaki ilişkinin seyrine dair bilgi verildi.

Anahtar Kelimeler: *Gazneli Devleti, Abbâsî Hilâfeti, Sultân Mahmûd, Halife el-Kâdir Billâh, İlişkiler.*

Abstract:

In the war between the Ghaznavîds and the Sâ mânîds, the Sâ mânîd forces were defeated and Amîr Mahmûd (388-421/998-1030) seized Khorasan as a result of this victory and appointed his brother Nasr as governor of Khorasan in 389/999. Following this success, Amîr Mahmûd ended the khutba in the name of the deposed caliph al-Tâi' Li'llâh (363-393/974-991) and the Sâ mânîds, and ordered the khutba to be read in the name of al-Qâdir Billâh (381-422/991-1031), the Abbâsîd caliph at the time. After the Abbâsîd caliph al-Qâdir Billâh approved Amîr Mahmûd's reign, he gave him the titles of “*Yemîn al-Dawla, Amîn al-Milla and Waliyyu Amîr al-Mu'minîn*” in 389/999. Amîr Mahmûd accepted the spiritual authority of the Abbâsîd Caliphate in the lands he ruled and obtained the appointment of the Abbâsîd caliph al-Kâdir Billâh as emir over the lands he ruled. Despite these positive relations, there are also reports of a deterioration in the relationship between Sultân Mahmûd and the Abbâsîd caliph al-Kâdir Billâh. This study, by evaluating the narrations that record the breakdown between Sultân Mahmûd and the Abbâsîd caliph al-Qâdir Billâh, Sultân Mahmûd's threatening letter to Caliph al-Qâdir Billâh and the Abbâsîd Sultân Caliph al-Qâdir Billâh's response to this letter, Sultân Mahmûd's repentance and the course of the relationship between the parties were given

Keywords: *Ghaznavîd State, Abbâsîd Caliphate, Sultân Mahmûd, Caliph al-Qâdir Billâh, Relations.*

GİRİŞ

Ebû'l-Kâsım Yemînü'd-Devle ve Emînü'l-Mille Kehfü'l-İslâm Nizâmü'd-Dîn Gâzî Mahmûd b. Sebük Tegin ilk Müslüman Türk devletlerinden biri olan Gazneliler/Yemînîler/Âl-i Sebük Tegin Devleti'nin hükümdarıdır.¹ 10 Muharrem 361/2 Kasım 971 tarihinde Buhara kentinde dünyaya gelen ve Gazneli Devleti'nin kurucusu olan Sebük Tegin'in oğludur.² Annesi Doğu Afganistan'da, Zâbulistân (زابلستان)³ bölgesinde yaşayan soylu bir aileye mensuptur.⁴ Buna nispetle Gazneli Mahmûd'a "Mahmûd-ı Zâbulî" de denmektedir.⁵

Mâverâünnehir⁶ ve Horasan'da⁷ hüküm süren bir İslâm hânedanı olan Sâ mânîler Devleti'nin yıkılması üzerine Horasan topraklarını ele geçiren bu Türk-İslâm Devleti, adını günümüzde Afganistan sınırları içerisinde yer alan Gazne⁸ kentinden almaktadır.⁹ Sâ mânî Emîri II. Nûh (365-387/976-997)'un, Sebük Tegin'den, Sâ mânî komutanlarından Ebû Ali es-Sîmcûrî ve Fâik'e karşı yardım istediği sırada Sebük Tegin ile birlikte oğlu Mahmûd'da babası ile bu mücadeleye dâhil olarak katkı sağlamış bunun neticesinde bu durumdan son derece hoşnut olan II. Nûh, Sebük Tegin'e "Nasuru'd-Dünyâ ve'd-Dîn (Dünyanın ve Dinin Yardımcısı)", Mahmûd'a "Seyfî'd-Devle (Devletin Kılıcı)"¹⁰

¹ Erdoğan Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, TDV Yayınları, Ankara 2003, 362; Aydın Usta, *Türkler ve İslâmiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâ mânîler*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020), 130-131.

² Nizâmü'l-mülk, Ebû Ali el-Hasan b. Ali b. İshâk et-Tûsî (485/1092), *Siyâset-Nâme (Siyerü'l-Mülûk)*, trc. Mehmet Altay Köymen, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), 40; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdeddîn İsmail b. Ömer (777/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye: Biyyûke İslâm Tarihi*, XI, çev. Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017), 485; İbrahim Kafesoğlu, "Mahmud Gaznevî-Mahmûd Gaznavî (970-1030)", *İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 173; Gülseri Okudan, *Afganistan ve Hindistan Fatih Sultan Gazneli Mahmûd*, (Ankara: İksad Yayınevi, 2020), 44; İzzettullah Zeki, "Gazneli Mahmud'un Dinî Siyaseti", Yayınlanmış Doktora Tezi., (Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018), 34; Chase F. Robinson, *Islamic Civilization in Thirty Lives The First 1.000 Years*, (London: Thames&Hudson, 2018), 107.

³ Toharîstân'da Behh'in güneyinde bulunan düzlük bir mevki olan bu belde meşhur İran kahramanlarından Zâloğlu Rüstem (Rüstem-i Destân)'ın memleketi olması hasebiyle Fîrdevsî'nin *Şâhnâmê*'sinde ve diğer edebî eserlerde çokça yer almaktadır. İbn Hurdâzbih, Zâbulistan hükümdarlarının "Feyrûz" unvanını kullandığı kanaatindedir. İbn Hurdâzbih, Ebû'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdullâh (300/913), *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik (Yollar ve Ülkeler Kitabı)*, trc. Murat Ağarı, (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2019), 44; Müellifi meçhul Hudûdü'l-Âlem'de ise Gazne/Gaznî ve mücavir beldelerin Zâbulistân sınırları içerisinde olduğu kayıttır. Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İlel-Mağrib, trc. Abdullah Duman – Murat Ağarı, (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2018), 67; Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer b. Bayezid (1093/1682), *Luğat-ı Şâhnâmê*, nşr. Karl Germanovitsh Zalemann, trc. - tsh. - thk. Tefvîk Haşimpûr Sübhânî - Ali Revâkî, (Tehrân: Encümen-i Âsâr ve Mefâhîr-i Ferhengî, 1382), 194.

⁴ Erdoğan Merçil, "Gazneliler", *Doğuştan Günümüze Biyyûke İslâm Tarihi*, 6, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1990), 227, 229; Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî", 362.

⁵ Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, 100; Merçil, "Gazneliler", 229; Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî", 362; Erdoğan Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset, Teşkilat, Kültür)*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014), 97.

⁶ Ceyhun Nehri'nin kuzeyinde ve doğusunda kalan bölgeye İslâm tarihçi ve coğrafyacıları tarafından verilen addır. Tafsilat için bkz. W. Barthold, "Mâverâünnehr" *İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 408-409; Osman Gazi Özgüdenli, "Mâverâünnehr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, 177; Usta, *Türkler ve İslâmiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâ mânîler*, 17-18.

⁷ İran'ın kuzeydoğusunda yer alan eyaletin adıdır. Horasan ismi Eski Farsça'da hur (güneş) ve âşân (âyân "gelen, doğan") kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Tafsilat için bkz. Clément Huart, "Horasan", *İslâm Ansiklopedisi*, C. V/I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 560-562; Osman Çetin, "Horasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 234; Usta, *Türkler ve İslâmiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâ mânîler*, 17-18, 28-30.

⁸ Afganistan'da bulunan tarihî kentin adıdır. Kâbil'in 145 km. güneybatısında yer almakla birlikte aynı adı taşıyan eyaletin merkezidir. Tafsilat için bkz. M. Longworth Dames, "Gazne", *İslâm Ansiklopedisi*, C. IV, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 741-742; Enver Konukçu, "Gazne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 479.

⁹ Bahattin Kök, "Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler", *Ekev Akademi Dergisi*, 1/2, (Mayıs 1998), 117; Zeki, *Gazneli Mahmud'un Dinî Siyaseti*, 35; Nurullah Fırat, *Şii Büveyhî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, (Samsun: Üniversite Yayınları, 2023), 88.

¹⁰ Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, 126, 134; Gerdîzî Ebû Saîd Abdullhay Dahhâk b. Mahmûd, "Zeynü'l-Abbâr, Ebû Saîd Abdullhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî'nin "Zeynü'l-Abbâr" Adlı Eserinin Tâbirler, Saffâriler, Sâ mânîler ve Gazneliler ile İlgili

unvanı vererek Horasan'a sipehsâlâr (سپهسالار)/sipâhsâlâr (سپاهسالار)/kumandan/başkomutan¹¹ tayin etmiştir.¹²

Gazne ve çevresinde faaliyet gösteren Sebük Tegin iyi bir asker olduğunu herkese kanıtlamış emirliğini genişletmeye bu doğrultuda da özellikle Hindistan'a gerçekleştirdiği pek çok akınla elde ettiği gelirler ve topraklarla ülkesini ihya etti. Ayrıca yukarıda bahsedildiği üzere Sâmânî Devleti'ne büyük askerî destek vererek de kendisini ön plana çıkardı.¹³ 387/997 yılında Sebük Tegin vefat ettiği sırada oğullarından Mahmûd, Horasan ordu kumandanlığında, Nasr, Büst¹⁴ valiliğinde, İsmâil ise Gazne ve Belh¹⁵ şehirlerinde hâkimiyet sürmekteydiler.¹⁶ Sebük Tegin vefat etmeden önce yerine oğullarından İsmâil'in geçmesini vasiyet etti. Onun ölümü ile bu vasiyet yerine getirilseyse de bu sırada Nişâbur'da¹⁷ bulunan diğer oğlu Mahmûd, kardeşi İsmâil'in hâkimiyetini kabul etmeyerek önce anlaşma yoluyla hükümdarlığı elde etmeye çalıştı. Bu amaç doğrultusunda Mahmûd, Ebû'l-Hasan Hamûlî'yi kardeşi İsmâil'e elçi olarak göndererek babaları Sebük Tegin'in ölümüne duyduğu üzüntüden bahsedip, taziyede bulunduktan sonra kendisinin yaşça büyük olduğunu hatırlatarak tahttan feragat etmesini istedi. Mahmûd'un bu isteği kardeşi İsmâil tarafından reddedilince Mahmûd başka çaresi kalmadığını düşünerek¹⁸ diğer kardeşi Nasr ve amcası olan Buğracuk/Buğracık ile ittifak

Bölümlerinin Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi", çev. Filiz Akçay, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi., (Ordu, 2015), 90; İbnü'l-Esir İzzeddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (630/1233), *el-Kâmil fi't Tarîh*, VII, çev. Ahmet Ağrakça-Abdülkerim Özaydın- Zülfişkar Tüccar, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2016), 420; Zeki, *Gazneli Mahmud'un Dini Siyaseti*, 54; Okudan, *Afganistan ve Hindistan Fatih Sultan Gazneli Mahmud*, 45.

¹¹ Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinde başkomutan anlamında kullanılan Farsça bir tabirdir. Tafsilat için bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 235; Clifford Edmund, Bosworth, "İspahsâlâr, Sipahsâlâr, I. The Islamic World Expecting India", *EP*, IV, (Leiden-New York: E. J. Brill, 1997), 208-210; S. Digby, "İspahsâlâr, Sipahsâlâr, I. Muslim India", *EP*, IV, (Leiden-New York: E. J. Brill, 1997), 210; Erdoğan Merçil, "Sipehsâlâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, TDV, İstanbul 2009, 259-260.

¹² Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, 100; el-Cûzcânî Ebû Ömer Minhâceddîn Osmân b. Sirâceddîn (660-1262), *Tabakât-ı Nâsirî- Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*, çev. Erkan Göksu, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015), 28-29; M. Longworth Dames, "Gazneliler", *İslâm Ansiklopedisi*, C. IV, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 743; Kafesoğlu, "Mahmud Gaznevi-Mahmûd Gaznavî (970-1030)", 174; Erdoğan Merçil, *Gazneli Mahmûd*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 13; Erdoğan Merçil, "Gazneliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 481; Merçil, "Gazneliler", 228; Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevi", 362; Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset, Teşkilat, Kültür)*, 59; Kök, "Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halifesi El-Kâdir Arasındaki İlişkiler", 117-118; Aydın Usta, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007), 273-282; Usta, *Türkler ve İslamiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâmânîler*, 185-188; Muhammed Hanefî Palabıyık, "Gazneliler", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti 8: Müslüman Türk Devletleri I*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 356; Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm devletleri Tarihi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 178; Gülseri Okudan, "Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Politikalarıyla Bir Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmud", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Akdeniz Üniversitesi, 2020), 27; Güngör Aksu, "Yemînü'd-Devle Mahmûd El-Gaznevi'nin Siyasî Faaliyetleri (998-1030)", (İstanbul Üniversitesi, 2022), 20,24; Emre Ömür, "Gazneli Mahmûd'un Halife El-Kâdir Billâh'a Mektubuna Göre Horasan'ın Gazneliler Tarafından Fethi", *Selçuk Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, (57), Nisan 2023, 8.

¹³ Kök, "Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halifesi El-Kâdir Arasındaki İlişkiler", 117.

¹⁴ Afganistan'ın Sicistan bölgesinde harabeleri mevcut olan şehirdir. Tafsilat için bkz. Rich Hartmann, "Büst", *İslâm Ansiklopedisi*, C. II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 842; Tahsin Yazıcı, "Büst", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, TDV Yayınları, İstanbul 1992, 495.

¹⁵ Afganistan'ın kuzeyinde yer alan şehir ve eyaletin adıdır. Belh şehri Amuderya'nın güneyindeki Dehâs ırmağı üzerinde Kûhibâbâ dağının eteğinde yer almaktadır. Adını eski Farsça'da (Persçe) Bâlhtriş, Aveste'da Bâhdi (Bahdrî) ve Grekçe'de Baktra şeklinde geçen Baktres'ten (muhtemelen Dehâs ırmağının eski adı) alır. Tafsilat için bkz. Rich, Hartmann, "Belh", *İslâm Ansiklopedisi*, C. II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 485-487; Tahsin Yazıcı, "Belh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, TDV Yayınları, İstanbul 1992, 410.

¹⁶ Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevi", 362; Hüseyin Namık Orkun, *Türk Tarihi*, II, (Ankara: Altınordu Yayınları, 2022, 38; Aksu, *Yemînü'd-Devle Mahmûd El-Gaznevi'nin Siyasî Faaliyetleri (998-1030)*, 26.

¹⁷ İran'da tarihi bir şehir. "İlk İslâmî devirde Ebreşeh (Eberşehr) ve İranşehr adlarıyla anılan Nişâbur Ortaçağ'da Horasan bölgesindeki dört büyük şehrin en önemlisiydi. Tafsilat için bkz. Ernst Honigmann, "Nişâpûr", *İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 302-303; Osman Gazi Özgüdenli, "Nişâbur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, TDV Yayınları, İstanbul 2007, 149.

¹⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarîh*, VII, 440-441; Ömür, "Gazneli Mahmûd'un Halife El-Kâdir Billâh'a Mektubuna Göre Horasan'ın Gazneliler Tarafından Fethi", 6.

kurarak İsmâîl'e karşı hâkimiyet mücadelesine girişti. Neticede iki kardeşin orduları Rebîülevvel 388/Mart 998'de karşı karşıya geldi. Yaşanan mücadele sonucunda İsmâîl'in ordularını hezimetle uğratarak kardeşini esir alan Mahmûd 388/998 yılında Gazneli Devleti tahtına çıktı.¹⁹

Emîr Mahmûd'un kardeşi İsmâîl'e karşı sürdürdüğü hâkimiyet mücadelesi sırasında Sâ mânî tahtında bir değişiklik meydana geldi. Sâ mânî hükümdarı II. Nûh'un 387/997 yılındaki vefatıyla birlikte yerine oğlu II. Mansûr (387-389/997-999) geçti ve ilk icraatı Horasan'a kendi komutanlarından biri olan Begtüzün'ü sipehsâlâr olarak atamak oldu. Durumu öğrenen Emîr Mahmûd, Sâ mânîler'in başkenti olan Buhara'ya elçi göndererek Horasan'ın kendisine iadesini talep etti ancak bu talebinin II. Mansûr tarafından reddedilmesiyle birlikte Emîr Mahmûd, Nîşâbur üzerine yürüdü.²⁰ Tüm bu gelişmeler yaşanırken Sâ mânî komutanlarından Begtüzün ve Fâik, II. Mansûr'dan yeterli ilgi, saygı ve destek görmedikleri gerekçesi ve II. Mansûr'un her an Emîr Mahmûd ile anlaşarak kendilerini ona teslim edebilecekleri endişesiyle²¹ II. Mansûr'u yakalayarak gözlerine mil çektirmek sureti ile tahtan azlederek henüz küçük yaşta olmasına rağmen yerine Abdülmelik b. Nûh'u Sâ mânî tahtına çıkardılar.²² Bu gelişmeleri yakından takip eden Emîr Mahmûd, Sâ mânî hükümdarı II. Nûh'un intikamını almak için harekete geçti ve Gazneliler ile Sâ mânîler arasında meydana gelen muharebede Sâ mânî kuvvetleri yenilgiye uğratıldı. Emîr Mahmûd elde ettiği bu zafer sonucunda Horasan'ı ele geçirerek kardeşi Nasr'ı, 27 Cemâziyelevvel 389/16 Mayıs 999 tarihinde Horasan bölgesine vali tayin etti.

¹⁹ Utbî, Ebû Nasr Muhammed b. Abdülcabbâr (427/1036), “*Tarih-i Yemînî fî Abbâr-i Devletü'l-Mülk Yemînü'd-Devle ve Emînü'l-Mille Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Nâsırü'd-dîn Sebük Tegin*”, çev. Samedoğlu, Nooreddin, *Tarih-i Yemînî'nin Gazneli Mahmud Kısımının Tercümesi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Selçuk Üniversitesi, 2022), 15- 20; Gerdîzî, *Zeynü'l-Abbâr*, çev. Filiz Akçay, 95; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't Tarih*, VII, 440-441; el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî- Gazneliler*, *Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*, 31; Şebânkârî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1358?), *Mecma'u'l-Ensâb fî't-Târih* (Hânedanlar Târihi), trc. Fahri Unan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021), 26-27; Mîrhând, Mîr Seyyid Hamideddîn Muhammed b. Seyyid Burhâneddîn Hâvendşâh b. Kemâleddîn Mahmûd Herevî el-Belhî (904-1498), *Târih-i Ravzatu's-Safâ fî Şireti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Mülûk-i Gaznevîyye): Gazneliler*, trc. - not. Erkan Göksu, (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 45-45-48; Kafesoğlu, “Mahmud Gaznevî-Mahmûd Gaznavî (970-1030)”, 174; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 16-17; Merçil, “Gazneliler”, 228; Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, 362; Zeki, *Gazneli Mahmud'un Dini Siyaseti*, 44; Okudan, *Afganistan ve Hindistan Fatihî Sultan Gazneli Mahmûd*, 46-47; Okudan, *Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Politikalarıyla Bir Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmud*, 28; Orkun, *Türk Tarihi*, II, 38; Yazıcı, *İlk Türk-İslâm devletleri Tarihi*, 179; Aksu, *Yemînü'd-Devle Mahmûd El-Gaznevî'nin Siyasî Faaliyetleri (998-1030)*, 28-30; Ömür, “Gazneli Mahmûd'un Halife El-Kâdir Billâh'a Mektubuna Göre Horasan'ın Gazneliler Tarafından Fethi”, 6.

²⁰ Gerdîzî, *Zeynü'l-Abbâr*, çev. Filiz Akçay, 96; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't Tarih*, VII, 447; Mîrhând, *Târih-i Ravzatu's-Safâ: Gazneliler*, 45-49; Kafesoğlu, “Mahmud Gaznevî-Mahmûd Gaznavî (970-1030)”, 174; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 20-21; Merçil, “Gazneliler”, 230; Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, 362; Aydın, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni*, 312-317; Ömür, “Gazneli Mahmûd'un Halife El-Kâdir Billâh'a Mektubuna Göre Horasan'ın Gazneliler Tarafından Fethi”, 11.

²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't Tarih*, VII, 452; Merçil, “Gazneliler”, 230; Kök, “Gazneli Mahmud'la Abbâsî Halîfesi El-Kâdir Arasındaki İlişkiler”, 119; Ömür, “Gazneli Mahmûd'un Halife El-Kâdir Billâh'a Mektubuna Göre Horasan'ın Gazneliler Tarafından Fethi”, 11-12.

²² Utbî, *Târih-i Yemînî*, çev. Nooreddin Samedoğlu, 46; Gerdîzî, *Zeynü'l-Abbâr*, çev. Filiz Akçay, 96-97; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't Tarih*, VII, 452-453; Şebânkârî, *Mecma'u'l-Ensâb fî't-Târih*, 28; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348), *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l- (Tabakâtü'l-)meşâhîr ve'l-a'lâm*, XXVII, nşr. Ömer Abdusselâm Tedmurî, Dârü'l-Kitâbü'l- A'râbî, Beyrut 1409-1988; 25, 159; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 547; Kafesoğlu, “Mahmud Gaznevî-Mahmûd Gaznavî (970-1030)”, 74; Beyhakî, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin Hârisâbâdî (470/1077), *Târih-i Beyhakî*, trc. Necatî Lügal, nşr. Hicabi Kurlangıç, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 608-609; Nüverî, Ebû'l-Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. Abdolvâhhab b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el Kureysî (733/1333), *Nihâyetül-ereb fî Fünûnî'l-edep*, XXV, nşr. Abdülmecid Turhaynî, Darü'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut 1984, 223-226; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 21; Merçil, “Gazneliler”, 230; Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, 362; Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler*, 61,97; Usta, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni*, 319-321; Usta, *Türkler ve İslâmiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâ mânîler*, 188; Ömür, “Gazneli Mahmûd'un Halife El-Kâdir Billâh'a Mektubuna Göre Horasan'ın Gazneliler Tarafından Fethi”, 12; Mahomed Kasim Ferishta, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India, Till the Year A.D. 1602*, I, çev. John Briggs, Published by R. Cambay & co, Calcutta – London 1908 s. 34-35.

1. GAZNELİ-ABBÂSÎ İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGICI

Emîr Mahmûd Horasan bölgesinde 8 yıl önce halifelikten azledilmiş olan Ebû Bekr Abdülkerîm Tâi'-Lillâh (363-381/974-991)²³ ve Sâ mânîler adına okunmakta olan hutbeye son vererek, bu dönemde halifelik makamında yer alan Abbâsî halifesi el-Kâdir Billâh (381/991) adına okunması emri verdi.²⁴ Sâ mânîler karşısında elde edilen bu zafer Abbâsî Hilâfeti'nin merkezi olan Bağdâd şehrine iletilerek Halife el-Kâdir Billâh'a bildirildi. Abbâsî halifesi el-Kâdir Billâh, Gazne elçisini kabul edip Emîr Mahmûd'un saltanatını onayladıktan sonra Zilhicce 389/Kasım 999 tarihinde ona “*Yemînü'd-Devle (Devletin Sağ Kolu)*”²⁵ ve “*Emînü'l-Mille (Dinin Emniyeti)*” ve “*Velîyyü Emîrül-Mü'mînîn (Mü'minlerin Emîrinin Koruması)*” lakaplarını verdi.²⁶

Emîr Mahmûd ve Abbâsî Halifesi el-Kâdir Billâh arasında başlayan ilk ilişkilerle ilgili olarak İslâm tarihi kaynaklarımızdan İbnü'l-Cevzî (597/1201) şu izahatı yapmaktadır:

“*Mahmut, hutbeyi el-Kadir Billah adına çevirince, sahip olduğu ülkelere kendisini emîr olarak tayin etmesi hususunda, halifeyle kendi arasında aracılık ederek durumu anlatması için Ebû Ömer el-Bistamî'yi, çeşitli hediye ve beş fîl ile birlikte Bahauddevle Ebû Nasr b. Buveyh'e gönderdi. Bahauddevle de, Ebû Ömer el-Bistamî'yi, Fabrulmuluk Ebû Galib'e göndererek ona, Halifelik Sarayı'na giderek bu anlamdaki isteği halifeyle iletmesini emretti. Böylece bu görüşmeler sonunda el-Kadir Billah onun isteğini kabul etti.*”²⁷

İbnü'l-Cevzî'nin ifadelerinden anlaşıldığı üzere Emîr Mahmûd hâkim olduğu topraklarda Abbâsî Hilâfeti'nin manevî otoritesini kabul ederek halife adına hutbe okutmuş, göndermiş olduğu elçi vasıtasıyla Halife el-Kâdir Billâh'tan hâkim olduğu topraklar üzerine kendisini emîr tayin etmesini istemiş, görece eski gücünü kaybetmiş olan Abbâsî halifesi ise kendisinden talep edilen isteği kabul etmiştir.

Zilhicce 390/Ekim 1000 tarihinde düzenlenen büyük bir merasim ile taç giyen ve hil'at kuşanan Emîr Mahmûd, devletinin sınırları içerisinde Abbâsî halifesi el-Kâdir Billâh adına hutbe okutmaya

²³ Tam adı Ebû Bekr Abdülkerîm Tâi'-Lillâh b. el-Fazl el-Mutî-Lillâh b. Ca'fer el-Muktedir-Billâh el-Abbâsî, 24. Abbâsî halifesidir. Tafsilat için bkz. Adnan Demircan, “Tâi'-Lillâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 447.

²⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't Tarih*, VII, 453; Sibt İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avni el-Bağdâdî (ö. 654/1256), *Mir'âtü'l-Şamân fî târîhi'l-a'yân*, XVIII, nşr. Muhammed Enes el-Hin- el-Kâmil Muhammed el-Harrat , Dârü'l Risâletü'l Âlemiyye, Dımaşk 1434-2013, 116; Ali, Muhammed Ferîd, *es-Sultân Mahmûdu'l-Gaznevî: Sîyasetuhu Devruhu fî Neşri'l-İslâm fî Şebhu'l-Kâretü'l-Hindîyye (M.1030-998/H. 421-388)*, Dârü Câmî'atu 'Aden Littibâ'tu ve'n-Neşr, 'Aden 2006, 150-151; Amir Hasan Siddiqî, *Caliphate and Kingship in Medieval Persia*, (Lahore : Sahaikh Muhammad Ashraf), 1942, 89; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 74; Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler*, 98-99; Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 119; Palabıyık, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 370; Muhammed Hanefî Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2002), 72-73; Muhammed Hanefî Palabıyık, “Abbâsî Hilâfeti'nin Gazneli Devleti ile Münasebetleri”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 6 - Abbâsîler, II, nşr. Nahide Bozkurt - Mustafa Demirci, (İstanbul: Sıyer Yayınları, 2018), 418; Aksu, *Yemînü'd-Devle Mahmûd El-Gaznevî'nin Sîyasî Faaliyetleri (998-1030)*, 130-131; Ömür, “Gazneli Mahmûd'un Halife El-Kâdir Billâh'a Mektubuna Göre Horasan'ın Gazneliler Tarafından Fethi”, 14; Fırat, *Şîr Büveyhî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, 88.

²⁵ Nizâmü'l-Mülk, *Sîyaset-Nâme*, 126; Robinson, *Islamic Civilization in Thirty Lives The First 1.000 Years*, 108.

²⁶ Utbî, *Târih-i Yemîn* çev. Nooreddin Samedoğlu, 33; Gerdîzî, *Zeynü'l-Abbâr*, çev. Filiz Akçay, 101; Nizâmü'l-Mülk, *Sîyaset-Nâme*, 133; Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb fî't-Târîh*, 27; Mîrhând, *Târîh-i Ravzatü's-Safâ:Gazneliler*, 51-52; Nazmizâde Murteza, *Gülşen-i Hulefâ: Bağdat Tarihi*, 80; Dames, “Gazneliler/Gaznaviler”, 744; Kafesoğlu, “Mahmud Gaznevî-Mahmûd Gaznavî (970-1030)”, 175; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 22-23; Merçil, “Gazneliler”, 231; Merçil, “Gazneliler”, 481; Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, 363; Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset, Teşkilat, Kültür)*, 98; Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 119; Palabıyık, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 356, 370; Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, 73; Okudan, *Afganistan ve Hindistan Fatih Sultan Gazneli Mahmûd*, 44-45; Okudan, *Siyasî, Kültürel ve Ekonomik Politikalarıyla Bir Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmud*, 27; Orkun, *Türk Tarihi*, II, 38; Yazıcı, *İlk Türk-İslâm devletleri Tarihi*, 180; Zeki, *Gazneli Mahmud'un Dinî Sîyaseti*, 206-207; Aksu, *Yemînü'd-Devle Mahmûd El-Gaznevî'nin Sîyasî Faaliyetleri (998-1030)*, 32-33; Zeki, *Gazneli Mahmud'un Dinî Sîyaseti*, 49, 54; Ömür, “Gazneli Mahmûd'un Halife El-Kâdir Billâh'a Mektubuna Göre Horasan'ın Gazneliler Tarafından Fethi”, 14; Fırat, *Şîr Büveyhî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, 88.

²⁷ Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 119-120.

devam etti ve o zamana kadar kullanmakta olduğu Sâ mânî hükümdarı II. Nûh tarafından kendisine verilen “*Seyfû'd-Devle*” lakabının yerine bu tarihten itibaren Abbâsî Halîfesi el-Kâdir Billâh tarafından kendisine verilen “*Yemînî'd-Devle*” lakabını kullandı ve bu şekilde meşhur oldu. Bu nedenle Gazneliler Devleti, Sultân Mahmûd'un bu unvanından dolayı “*Yemînîler Devleti*” olarak da bilinmektedir.²⁸

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Karahanlılar (840-1212), hükümdarları İlik Han Nasr b. Ali önderliğinde Sâ mânîler'in merkezi Buhara'ya girerek Sâ mânî hânedan mensuplarını Zilkade 388/Ekim 999'de Özkent'e gönderdiler. Bu gelişme Sâ mânî Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesi anlamına geliyordu ve Emîr Mahmûd'un bağımsız bir hükümdar sıfatı kazanması anlamına geliyordu.²⁹ Yaşanan bu müspet gelişmeler ile tam bağımsız bir duruma yükselen Emîr Mahmûd, Abbâsî Halîfesi el-Kâdir Billâh tarafından kendisine gönderilen hükümdarlık alametlerini de kullanarak geniş kapsamda İslâm dininin, daha özel mânada ise Sünnî İslâm görüşünün bölgedeki tek muhafızı ve müdafisi oldu.³⁰ Bu doğrultuda İslâm karşıtlarıyla mücadele etmek bölgelerden onları temizlemek amacıyla her yıl Hindistan'a sefer düzenlemeyi kendisine görev edindi.³¹

Karahanlılar ile gerçekleştirilen anlaşma ile devletin kuzey bölgesini emniyet altına alındıktan sonra Emîr Mahmûd, Hindistan seferine başlamaya karar verdi ve Şevval 390/Eylül 1000 tarihinde ilk seferini gerçekleştirdi. 392/1002 tarihinde gerçekleştirdiği ve başarı ile sonuçlanan ikinci seferinin akabinde Emîr Mahmûd “*Gâzî*” unvanını aldı.³² 395/1004-1005 yılında gerçekleştirilen üçüncü seferi Bhâtîya üzerine oldu. Ele geçirilen bu bölgede Emîr Mahmûd mescitler yaptırmakla kalmayıp İslâm dininin esaslarının öğretilmesi için âlimler de gönderdi.³³ Bu durumdan da açıkça anlaşılacağı üzere Emîr Mahmûd'un Hindistan'a düzenlediği harekâtlarının asıl amaçlarından biri Sünnî İslâm inancını korumak, güçlendirmek ve yaymaktır. Başarı ile neticelenen dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci Hindistan taarruzlarının ardından dokuzuncusu 404/1014 tarihinde günümüz Salt Range bölgesi Nandana/Narâdîn'e gerçekleştirildi ve şehir İslâm hâkimiyetine girdi. Daha sonra Emîr Mahmûd Keşmir'e³⁴ doğru hareket ederek karşısına çıkan kuvvetleri mağlup etti ve hâkim olduğu bölgelerde camiler yaptırarak İslâmîyet'i tebliğ için din âlimleri görevlendirdi. Abbâsî Halîfesi el-Kâdir

²⁸ Kafesoğlu, “Mahmud Gaznevî-Mahmûd Gaznavî (970-1030)”, 175; Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halîfesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 120; Zeki, *Gazneli Mahmud'un Dini Siyaseti*, 207; Fırat, *Şii Büveyhî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, 88.

²⁹ Gerdîzî, *Zeynû'l-Abbâr*, çev. Filiz Akçay, 99; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 47; Merçil, “Gazneliler”, 231; Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, 363; Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halîfesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 120.

³⁰ Sünnî İslâm görüşünün yeniden ihya edilmesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Süleyman Genç, Halife el-Kâdir Döneminde Bağdat'ta Yaşanan Dinî-Siyasî hadiseler ve Onun Sünnî Siyaseti, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi*, 4/2 (Eylül 2004), 219-243; Süleyman Genç, “H.V/M. XI. Asırda Ehl-i Sünnet'in Yeniden Yükselişi: Süreç, Kurum ve Şahsiyetler Üzerine Bir İnceleme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXV, 2007, 271-330.

³¹ Utbî, *Târih-i Yemînî'nin*, çev. Nooreddin Samedoğlu, 34; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XII, 25; Merçil, “Gazneliler”, 232; Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, 363; Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halîfesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 120; Robinson, *Islamic Civilization in Thirty Lives The First 1.000 Years*, 109.

³² Kafesoğlu, “Mahmud Gaznevî-Mahmûd Gaznavî (970-1030)”, 175; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 25-26; Merçil, “Gazneliler”, 232; Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, 363; Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler*, 99; Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halîfesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 122; Palabıyık, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 357; Zeki, *Gazneli Mahmud'un Dini Siyaseti*, 57; Orkun, *Türk Tarihi*, II, 39; Yazıcı, *İlk Türk-İslâm devletleri Tarihi*, 181.

³³ Utbî, *Târih-i Yemînî*, çev. Nooreddin Samedoğlu, 78-79; Gerdîzî, *Zeynû'l-Abbâr*, çev. Filiz Akçay, 106; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, VII, 485; Mîrhând, *Târih-i Ravzatü's-Safâ: Gazneliler*, 55; Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, 363; Okudan, *Afganistan ve Hindistan Fatih Sultan Gazneli Mahmûd*, 62; Okudan, *Siyasî, Kültürel ve Ekonomik Politikalarıyla Bir Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmud*, 37-38; Yazıcı, *İlk Türk-İslâm devletleri Tarihi*, 181.

³⁴ Hint alt kıtasının kuzeyinde coğrafi bir bölge. Tafsilat için bkz. M. Longworth Dames, “Keşmir”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 601-608; Saiyid Athar Abbas Rivzî, “Keşmir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, TDV Yayınları, İstanbul 2022, 325.

Billâh, Emîr Mahmûd'un bu başarılarından dolayı kendisine “Nizâmed-Dîn (Dînin Nizâmı)” ve “Nasrullah” lakaplarını verdi.³⁵

Emîr Mahmûd'un önemli Hindistan harekâtlarından biri de Somnât/Sûmenât/Sumnat/Sümeniyye³⁶ üzerine düzenlediği seferidir. 16 Zilkade 416/8 Ocak 1026 tarihinde gerçekleştirilen bu taarruz ile Somnât Kalesi fethedildi. Buranın tapınağında yer alan büyük put yerinden sökülerek 4 ayrı parçaya ayrılmak sureti ile parçalardan 2 tanesi Gazne'deki Ulu Cami ve Saltanat Sarayı kapıları önüne konuldu, diğer ikisi ise Mekke ve Medine'ye gönderildi.³⁷ İbnü'l-Esîr'in ifadesine göre bir kısmı da kırılıp yakılmıştır.³⁸ İbn Kesîr ise; “Putu yerinden söktüler. Altında ateş yaktılar”³⁹ ifadelerini kullanmaktadır. Emîr Mahmûd'a bu başarısından dolayı Halife el-Kâdir Billâh “Kehfû'd-Devle ve'l-İslâm (Devlet ve Dînin Sağmağı)” lakabı verdi.⁴⁰ Somnât Seferi sonrasında Abbâsî halifesi el-Kâdir Billâh tarafından Emîr Mahmûd'a ayrıca “Sultân” ve aile üyelerine de şeref lakapları verildi.⁴¹ Halife el-Kâdir Billâh, Emîr Mesûd'a “Şebâbü'd-Devle (Devletin Yıldızı/Kırcımı) ve Cemâlî'l-Mille (Milletin Güzelligi)”, Emîr Muhammed'e “Celâlî'd-Devle (Devletin Ululuğu) ve Cemâlî'l-Mille”, Emîr Yûsuf'a ise “Adudud-Devle (Devletin Kol Kemîği, İstinadı) ve Müeyyedü'l-Mille (Milletin Sağlamlığı)” lakaplarını verdi.⁴²

Büyük Selçuklu Devleti'nin muktedir vezîri Nizâmü'l-Mülk (485/1092), Emîr Mahmûd'a “Sultân” unvanının verilmesi ile ilgili; “Ondan önce hiç kimse sultan unvanını almadı. Allah O'na rahmet etsin. İslâm ve küfür (diyarın) da kendisini sultan diye çağıran ilk kimse Mahmud idi. Ondan sonra âdet (sünnet) oldu.”⁴³ ifadelerini kullanırken,

³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, VII, 529; Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb fi't-Târih*, 31; Kafesoğlu, “Mahmud Gaznevi-Mahmûd Gaznavî (970-1030)”, 178; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 32-33; Merçil, “Gazneliler”, 234-235; Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevi”, 363; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 47; Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler*, 102; Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 122; Palabıyık, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 357; Zeki, *Gazneli Mahmud'un Dini Siyaseti*, 58, 192, 193; Okudan, *Afganistan ve Hindistan Fatih Sultan Gazneli Mahmûd*, 82; Yazıcı, *İlk Türk-İslâm devletleri Tarihi*, 180, 182; Aksu, *Yemînü'd-Devle Mahmûd El-Gaznevi'nin Siyasî Faaliyetleri (998-1030)*, 136; Fırat, *Şii Büveyhî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, 90.

³⁶ Budist inancını benimseyenler için Müslüman yazarlar tarafından kullanılan bir terim. İslâmî kaynaklarda Sümeniyye bazen Şü(c)meniyye biçiminde de yer alır. Anlamı genellikle “Sümmâ'ya/Sümenât'a mensup olanlar” ya da “Sümen ehli” şeklinde açıklanmıştır. Sümenât (Somnât, bugünkü adıyla Somrat-Patan), Hindistan'ın Gucerât bölgesinde deniz kıyısında yer alan bir şehrin ve burada bulunan tapınakla putun adıdır. Tafsilat için bkz. Julius Ferdinand Ruska, “Sümeysât”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 232-236; Ahmet Güç, “Sümeniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 132.

³⁷ Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, 100; Utbî, *Târih-i Yemînî*, çev. Nooredin Samedoğlu, 155; Gerdizî, *Zeynü'l-Abbâr*, çev. Filiz Akçay, 111-112; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî- Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*, 32; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XII, 97-98, 109; Mîrhând, *Târih-i Ravzatü's-Safâ: Gazneliler*, 108-114; Kafesoğlu, “Mahmud Gaznevi-Mahmûd Gaznavî (970-1030)”, 180; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 39-42; Merçil, “Gazneliler”, 237; Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevi”, 363; Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler*, 176; Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 122-123; Zeki, *Gazneli Mahmud'un Dini Siyaseti*, 49, 200-201; Palabıyık, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 358; Yazıcı, *İlk Türk-İslâm devletleri Tarihi*, 183.

³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, VII, 601; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî- Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*, 32; Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler*, 105-106, 175; Fırat, *Şii Büveyhî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, 91.

³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XII, 98; Robinson, *Islamic Civilization in Thirty Lives The First 1.000 Years*, 109.

⁴⁰ Gerdizî, *Zeynü'l-Abbâr*, çev. Filiz Akçay, 127; Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb fi't-Târih*, 36; Kafesoğlu, “Mahmud Gaznevi-Mahmûd Gaznavî (970-1030)”, 180; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 39-42; Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevi”, 363; Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler*, 176; Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 122-123; Zeki, *Gazneli Mahmud'un Dini Siyaseti*, 58; Yazıcı, *İlk Türk-İslâm devletleri Tarihi*, 183; Aksu, *Yemînü'd-Devle Mahmûd El-Gaznevi'nin Siyasî Faaliyetleri (998-1030)*, 136.

⁴¹ Merçil, “Gazneliler”, 482.

⁴² Gerdizî, *Zeynü'l-Abbâr*, çev. Filiz Akçay, 127; Fırat, *Şii Büveyhî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, 91.

⁴³ Nizâmülmülk, *Siyâset-Nâme*, 41.

İbnü'l-Esîr (630/1233), bu hususu "... oğlu Mahmûd ilk defa Sultan unvanını alan hükümdardır. O'ndan önce hiç kimse bu unvanı almamıştır."⁴⁴ şeklinde ifade etmektedir.

Cûzcânî (660/1262), Gazneli Mahmûd'un sultân unvanı almasını "Sultân-ı Gazî Mahmûd, büyük bir padişâh idi. İslâm padişâhları arasında Dârü'l-hilâfe tarafından Sultân lakabıyla hitap edilen ilk kişidir."⁴⁵ şeklinde izah ederken,

Şebânkârî (759/1358?) ise bu hususta;

"Sultan Mahmud'un Kenz sabrâsında İlek'in ordusunu bozup bezimete uğrattığı gün, kendisine "Sultân" lakabını verdiler."⁴⁶ ifadelerini kullanmaktadır. Nesimi Yazıcı ise; Emîr Mahmûd'un "Sultân" unvanı almasıyla ilgili olarak; "Sadece Hindistan'a on yedi sefer yapan ve Gazneli Devleti'ni dönemin en büyük kurveti haline getiren Mahmud, İslâm devletleri içinde "sultan" unvanını ilk defa kullanmış hükümdar olarak da bilinir"⁴⁷ ifadelerini kullanmaktadır. Verilen izahattan anlaşılacağı üzere Gazneli Sultân Mahmûd ve Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh arasında başlangıçtan beri süre gelen dostane ilişkiler dikkati çekmektedir.

Mehmed Fuad Köprülü, Gazneli-Hilâfet ilişkisi hakkında;

"Sultan Mahmud, cülusundan itibaren Abbâsî Hilâfetine karşı büyük bir bağlılık göstererek Kâdir Billâh'tan ailesul saltanat menşurunu aldığı gibi, ayrıca, bütün memleketinde de "Sünnî" akaidini yaymaya ve "Şîlik"i her türlü şiddetli tedbirler ile imhaya çalışmıştır. "Al-i-Büveyh"e karşı şiddetle savaşması, "Mültan" ve "Mensûra"da pek mühim bir mevki kazanmış olan "Karmatî"lere karşı şiddetle muamelesi de bunu göstermektedir."⁴⁸ Gazneliler Halîfeye münasebetleri hususunda Sâmânîlerin ananesine sadık kalmışlardır ve bilhassa Bağdad'dan gelen elçilere yapılan gösterişli karşılama törenleri, diğer devlet müessesilerine yapılandan çok farklı olup, dâha hürmetkârâne olmuştur."⁴⁹ ifadelerini kullanır. ⁴⁹

Bu ifadelerden açıkça anlaşılacağı üzere Gazneli Sultân Mahmûd, Abbâsî Hilâfeti'nin koruyuculuğunu üstlendiği gibi aynı zamanda Sünniliğin de koruyucusu olmuş ve onun yayılması konusunda da gönüllü davranmış, Şîliğe karşı bir tavır sergileyerek onun kitlelere ulaşması hususunda tedbirli davranarak bir bakıma Sâmânîler'den almış olduğu Abbâsî Hilâfeti'ne bağlılık bayrağını hakkını vererek taşımıştır.

Muhammed Aziz Ahmed, Gazneli Sultân Mahmûd ve Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh arasındaki münasebetleri;

"Sultan Mahmut Hilâfetle ilişkilerinde hem politik hem de dinî inançlarının etkisi altında kalıyordu. Halife Kadir'i tanıyarak fethettiği yerlerin ve Horasan'ın emanetini istedi. Kendisine bu ülkenin bâkîmi olma yetkisi tanınarak, taç, Yeminüdderle ve Emîrül-mille ünvanları verildi. Ayrıca Nişapur'da basılan paralarda oğlunun adı da geçecekti. Buna rağmen Semerkant üzerindeki isteklerine şiddetle mübalefet edildi. Halifenin, Gazneli Mahmut tarafından, yürekte desteklenmesi sonucunda, İran'daki otoriteleri yeniden arttı. Bu sayede Fâtîmîlerin İran'da dayanak bulmaları engellenebildi. Hem Sultan Mahmut, hem de oğlu Mesut Halifeyle bir anlaşma yaparak onun Kara Kıtaylarla doğrudan ilişki kurmasını sağladılar." şeklinde kaleme almıştır.⁵⁰

⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, VII, 440.

⁴⁵ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî- Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*, 29.

⁴⁶ Şebânkârî, *Mecma'u'l-Ensâb fi'l-Tarih*, 28, 30.

⁴⁷ Yazıcı, *İlk Türk-İslâm devletleri Tarihi*, 180.

⁴⁸ Mehmed Fuad Köprülü, *Türkiye Tarihi Anadolu İstilasına Kadar Türkler*, nşr. M. Hanefi Palabıyık, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), 155-156; Palabıyık, "Gazneliler", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 369-370; Palabıyık, "Abbâsî Hilâfeti'nin Gazneli Devleti ile Münasebetleri", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 418.

⁴⁹ Mehmed Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, (Ötüken, 1986), 150, dn. 276; Palabıyık, "Gazneliler", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 370.

⁵⁰ Muhammed Aziz Ahmed, *Political History and Institutions of Early Turkish Empire of Delhi 1206-1290*, (Lahor: Muhammad Ashraf, 1949), 61-62; Muhammed Aziz Ahmed, *Siyasî Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, nşr. Tansu Say,

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Sultân Mahmûd'un yayılım siyasetinde Abbâsî Hilâfeti ile kurduğu münasebet son derece önemlidir. Sadece Hindistan'da değil Horasan ve Maveraünnehr bölgelerinde hâkim olmak isteyen Sultân Mahmûd'un Abbâsî halifesi el-Kâdir Billâh'tan mezkûr bölgelerdeki hâkimiyetinin tasdik edilmesini ve böylece hukukî bir zemine oturtulması için gayret sarfettiği müşahede edilmektedir. Hindistan ve Horasan bölgelerindeki hâkimiyeti sonrasında halife tarafından Sultân Mahmûd'a hâkimiyet alâmetlerinden olan taç ve lakaplar ihsan edilmesi karşılıklı hutbe okutulması ile üst düzeye çıkan münasebetler Sultân Mahmûd'un Mâverâünnehr'de de hâkim olmak istemesiyle kopma noktasına gelmiş ve bu meseleden dolayı Sultân Mahmûd ile Halife el-Kâdir Billâh arasında mektup teatisi vuku bulmuştur. Sultân Mahmûd'un Abbâsî Hilâfetine vermiş olduğu destek ve İran sahasındaki hâkimiyeti sayesinde Abbâsî halifesinin manevî otoritesi İran sahasında yeniden tesis edilmekle birlikte Şîi Fâtımî Hilâfetinin İran sahasındaki yayılımının Sultân Mahmûd tarafından engellenmiştir.

Muhammed Hanefi Palabıyık'ın Gazneli-Abbâsî ilişkilerine dair kanaati ise; “*Abbâsî Hilâfetine cidden ve samimiyetle bağlı bir politika sürdüren Sultan Mahmud, kendisini tâbii kulmak için irtibat kuran Mısır Fâtımî Halifesi ve elçilerine meyl ve iltifat etmemiştir.*” şeklindedir.⁵¹

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Sultân Mahmûd, Abbâsî Hilâfetine samimî bir bağlılık göstermekle birlikte Fâtımî halifesi ile ilişkileri asgarî düzeyde tutmaktadır. Şîi Fâtımî halifesinin elçiler aracılığı ile kendisi ile irtibat kurarak tarafına çekme çabasını sonuçsuz bırakması, Sultân Mahmûd'un Abbâsî Hilâfeti'nin manevî otoritesine bağlı kalma kararının ne kadar açık ve net olduğunun bir göstergesidir.

Sultân Mahmûd, Halife el-Kâdir Billâh adına hutbe okutarak onun hilâfetini tanıdığını gösterdi. Halife el-Kâdir Billâh'ta onun bu davranışı karşısında Sultân Mahmûd'un hâkimiyetini tanıdı. İslâm dininin yayılması amacıyla gerçekleştirmiş olduğu Hindistan seferlerinden memnuniyet duydu ve her başarısından sonra Sultân Mahmûd'a çeşitli lakaplar ihsan etti.⁵² Halife el-Kâdir Billâh dönemi, Abbâsî iktidarının güç kaybedip zayıflamaya başladığı bir dönem olmakla birlikte Bağdâd şehrinde bile hâkimiyetin sık sık aksadığı bir devir oldu. Bu dönemde Bağdâd'ın Şîi mahallelerinde, Musul ve Halep gibi önemli şehirlerde hutbe Fâtımî halifesi el-Hâkim-Biemrillâh adına okunmaktaydı.⁵³ Şîi Fâtımî Devleti'nin, Abbâsî Hilâfeti'ni bu denli kuşattığı bir sırada Sultân Mahmûd, Bağdâd merkezli Abbâsî Hilâfeti'nin ve Sünnî mezheplerin kurtarıcısı ve koruyucusu oldu.⁵⁴

2. GAZNELİ SULÂNİ MAHMÛD İLE ABBÂSÎ HALÎFESİ EL-KÂDİR BİLLÂH'IN MEKTUPLAŞMALARI

Yaşanan gelişmelere rağmen kaynaklarda Sultân Mahmûd ve Halife el-Kâdir Billâh'ın arasındaki bu olumlu ilişkilerin bozulduğuna dair rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetler 4 farklı olay etrafında şekillenmektedir. Bunlardan ilki; Sultân Mahmûd'un Firdevsî'ye Şâhnameyi yazdırması ve beğenmediği için ona taahhüt ettiği meblağı vermemesi ile ilgili hadise hakkındaki rivayettir. Bu rivayet;

(İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayını, 1997), 85-86; Palabıyık, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 372; Palabıyık, “Abbâsî Hilâfeti'nin Gazneli Devleti ile Münasebetleri”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 420.

⁵¹ Palabıyık, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 359.

⁵² Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, 364.

⁵³ Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbasî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 121; Küçükaşçı, “Kâdir-Billâh”, 127.

⁵⁴ Eric J., Hanne, “*The Caliphate Revised: The Abbasids of 11th and 12th Century Baghdad*”, Neşredilmemiş Doktora Tezi, (The University of Michigan Near Eastern Studies, Michigan 1998), 125-126; Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbasî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 121; Palabıyık, “Abbâsî Hilâfeti'nin Gazneli Devleti ile Münasebetleri”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 419.

“Şehnâme’yi yazdıktan sonra Sultan Mahmud’dan beklediği iltifatı göremeyen Firdavsî, -Sultan Mahmud için yazdığı bir hicviyeden dolayı- gizlice Gazne’den kaçmış ve uzun bir yolculuktan sonra Bağdad’a gelerek Halifenin himayesine girmiştir. Halifeden ciddi ikram görmüş ve Halife için bir kaside ve bazı ricalar üzerine “Yûsuf u Züleyha” adlı kitabını telif etmiştir. Bunu haber alan Mahmud da Halifeye bir mektup yazarak Firdavsî’yi istemiştir.” şeklinde dir.⁵⁵

Halife el-Kâdir Billâh bu hadisede Firdavsî tarafında yer alınca Sultân Mahmûd, Halife el-Kâdir Billâh’ı hilâfet merkezi olan Bağdâd şehrini fillerle yıkmak tehdidinde bulununca Halife el-Kâdir Billâh’ın Sultân Mahmûd’a cevaben Kur’ân/Fil süresinde bahsedilen kıssaya izafeten bir mektup yazarak Sultân Mahmûd’u bu niyetinden caydırdığına dair rivayette; “Sultan’ın Halifeye yazdığı mektuplarda “Eğer Firdavsî’yi bana göndermezsen Bağdad’ı filin ayağının altına koyarım” demişti. Halife onun mektubunun üzerine “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla, Rabbinin fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?” şeklinde yer almaktadır.⁵⁶

İfadelerden anlaşılacağı üzere Sultân Mahmûd ve Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh’ın aralarının açılma nedeni Gazne’den kaçarak Abbâsî halîfesi Kâdir Billâh’a sığınan Firdavsî’nin teslim edilmemesi meselesidir.

Sultân Mahmûd ile Halife el-Kâdir Billâh arasının bozulmasına dair ikinci rivayette ise Sultân Mahmûd’un kendisine ait olmayan Mâveraünnahr’i askerî olarak ele geçirmek istediği için hukukî olarak bir alt yapı oluşturmak amacıyla Halife el-Kâdir Billâh’tan mezkûr bölgenin meşruiyet hakkını ihtiva eden bir ferman istemesi ile ilgili rivayettir. Bu rivayet ise; “Sultan, Halifeye bir mektup yazarak ondan Mâveraünnahr’in menşur”unu istemiştir.”⁵⁷ şeklindedir. Erdoğan Merçil bu konuyla ilgili olarak; “Sultan Mahmûd’un Abbâsî Halîfesi ile arası, Karahanlılar’a âit Semerkand şehrinin fermanının kendisine verilmesini istediği zaman açılmıştı.”⁵⁸ şeklindeki gibi bir kanaattedir.

İkinci rivayette yer alan ifadelerle göre ise Sultân Mahmûd ve Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh’ın aralarının açılma nedeni Mâveraünnahr’in menşurunun istenmesi ve Semerkand şehrinin fermanının Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh’tan talep edilmesidir.

Sultân Mahmûd ve Halife el-Kâdir Billâh arasındaki ilişkilerin bozulmasıyla ilgili üçüncü rivayet olarak Corcî Zeydan’da, bu meselenin Sultân Mahmûd’un Hindistan, Horasan, İran ve Hârizm⁵⁹ sahasında elde ettiği başarılarla ek olarak Irak sınırlarına yaklaşmasına istinaden hilâfet merkezi olan Bağdâd’da adına hutbe okutulması ve sikkelerde adının yer alması dolayısıyla Sünnî İslâm dünyasının yegâne koruyucusu olduğunun Halife el-Kâdir Billâh tarafından hukukî olarak tescil edilmesi ile ilgili rivayet; “Sultan Gazneli Mahmud bağımsızlığını ilan ettikten sonra Bağdat’taki halifeye bir mektup yazarak,

⁵⁵ Kazvînî, Hamdullâh Müstevfî b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Nâsr (750-1350), *Târîh-i Güzîde*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 282; Şibli-i Nu’mânî-i Hindî, *Şîru’l-‘Acem ya Târîh-i Şuarâ ve Edebiyat-ı İran*, I, (Farsça’ya Tercüme: S. Muhammed Takî Fahr Dâ’î Geylânî, 2. Baskı), Tahran 1335/1916, 56-57; Palabıyık, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 373; Palabıyık, “Abbâsî Hilâfeti’nin Gazneli Devleti ile Münasebetleri”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 421.

⁵⁶ Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, 282; Ahmed Ateş, “Şâh-Nâme’nin Yazılış Tarihi ve Firdavsî’nin Sultan Mahmud’a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında”, *Müsteşrikler Kongresi Tebliğ*, Cambridge 1954, 164-168; Mehmet Kanar, “Firdavsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 125; Kanar, “Şâhnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 289; Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, 364; Zeki, *Gazneli Mahmud’un Dinî Siyaseti*, 160-163, 207; Okudan, *Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Politikalarıyla Bir Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmud*, 98-101; Aksu, *Yemînü’l-Devle Mahmûd El-Gaznevî’nin Siyasî Faaliyetleri (998-1030)*, 140.

⁵⁷ Keykâvus b. İskender b. Kâbus b. Veşmgîr ‘Unsuru’l-Mea’lî, *Kabusnâme*, trc. Mercimek Ahmed, nşr. Orhan Şaik Gökyay, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007), 209; Zeki, *Gazneli Mahmud’un Dinî Siyaseti*, 208; Palabıyık, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 373; Palabıyık, “Abbâsî Hilâfeti’nin Gazneli Devleti ile Münasebetleri”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 421.

⁵⁸ Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 74; Merçil, “Gazneliler”, 255; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 47; Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, 76.

⁵⁹ Batıda Oğuz Türkleri’nin ülkesi, güneyde Horasan, doğuda Mâveraünnahr, kuzeyde yine Türk topraklarıyla çevrili bir ülkedir. Tafsilat için bkz. Zeki Velidi Togan, “Hârizm”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. V/I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 240-257; Abdülkerim Özyayın, “Hârizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 16, TDV Yayınları, İstanbul 1997, 217.

isminin hutbeye ve akçaya yazılmasını istemişti.”⁶⁰ şeklindedir. Ancak yazar bu kanaate nasıl vardığını ya da hangi kaynağı kullandığını belirtmediği için mezkûr kanaatinin sağlaması ne yazık ki yapılamamaktadır.

Sultân Mahmûd ve Halîfe el-Kâdir Billâh arasındaki ilişkilerin bozulmasıyla ilgili dördüncü rivayet, 414/1023-1024 tarihinde Halîfe el-Kâdir Billâh’ın, Gazneli-Fâtımî yakınlaşmasından şüphe ve endişe duyması üzerinedir.⁶¹ Yaşanan bu sürtüşmelere rağmen Sultân Mahmûd’un paralarında Halîfe el-Kâdir Billâh’ın ismine yer verdiği, gerçekleştirdiği seferlerden elde ettiği ganimetten hilâfet merkezi Bağdâd’a hediyeler göndermeye devam ettiği bilinmektedir.⁶² Sultân Mahmûd ve Halîfe el-Kâdir Billâh arasındaki dingin ortam bir hac yolculuğu anında gelişen bir hadise ile bozuldu. 414/1023-1024 tarihinde hac görevini yerine getirmek için Horasan’dan yola çıkan hacıların başında, Emîr-i Hac vazifesiyle görevli Mikâilîoğullarına mensup dönemin tanınmış ailelerinden Hasenek lakabıyla meşhur Ebû Ali Hasan b. Muhammed b. Abbâs⁶³ hac vazifesi yerine getirilip Horasan’a dönüş sırasında tehlikelerle dolu çöl yolunu değil de Şam⁶⁴ yönünde Kura Vadisi’nden geçerek Mısır Fâtımî ülkesine vardı. Fâtımî halifesi Ebû’l Hasan Ali ez-Zâhir⁶⁵ Hasenek ve onunla gelen hacıları samimi bir şekilde karşıladı ve onlara hil’atler hediye etti.⁶⁶ Bir süre sonra Şam’dan ayrılan hac kafesi Irak üzerinden Horasan’a geçerek hiçbir tehlikeden mustarip olmadan yolculuğu tamamladı⁶⁷ ancak ne var ki Halîfe el-Kâdir Billâh, Fâtımîler’in, Hasenek ve Horasan hacılarına karşı takındığı bu ılımlı tavrı kuşkuyla karşılayarak kendileri aleyhinde bir gelişme olarak değerlendirdi. Dahası bu durumun Sultân Mahmûd tarafından tertip edildiğini iddia ederek Gazneliler ile Fâtımîler arasında bir yakınlaşmanın olduğu fikrini ileri sürdü daha da ileri giden Halîfe el-Kâdir Billâh, Hasenek’in, Karmatî⁶⁸ görüşünü benimsediğini iddia ederek onun idam edilmesini bile talep etti.⁶⁹ Bu durum karşısında Sultân Mahmûd’un; “*Ben Abbâsîlerin isteği üzerine bunları temizlemek için dünyaya el attım. Hasenek’in Karmatî olduğu tespit edilsin. Müminlerin Emîri iyi bilir ki durum öyle değildir. Çünkü Hasenek’i ben eğitmiş, o benim oğlum ve kardeşimle eşittir. Eğer bu Karmatî ise ben de Karmatîyim*”⁷⁰ ifadelerini kullandığı bilinmektedir. Sultân

⁶⁰ Corci Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi I*, çev. Nejdet Gök, (İstanbul: İletişim Yayınları), 2004, 325.

⁶¹ Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, 364.

⁶² Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî”, 364.

⁶³ M. Nazım, “Hasenek”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. V/I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 399; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 75; Merçil, “Gazneliler”, 255; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 47; Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, 77; Osman Gazi Özgüdenli, “Mikâilîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, TDV Yayınları, Ankara 2020, 47.

⁶⁴ İslâm dünyasının önemli tarihi şehirlerinden bir tanesidir ve günümüzde Suriye’nin başkentidir. Tafsilat için bkz. Rich Hartmann, “Şam”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 298-310; Cengiz Tomar, “Şam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 311.

⁶⁵ Ebû’l-Hasen Ali b. el-Hâkim-Biemrillâh el-Mansûr b. el-Azîz-Billâh Nizâr el-Fâtımî 1021-1036 yılları arasında hilâfet makamında bulunan Fâtımî halifesidir. Tafsilat için bkz. Murat Öztürk, “Zâhir el-Fâtımî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 88.

⁶⁶ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t Tarih*, VII, 598; Siddiqi, *Caliphate and Kingship in Medieval Persia*, 94; Nazım, “Hasenek, Hasanak”, 399; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 75; Merçil, “Gazneliler”, 255; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 47; Kök, “Gazneli Mahmut’la Abbâsî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 125; Zeki, *Gazneli Mahmud’un Dini Siyaseti*, 208; Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, 77; Aksu, *Yemînî’l-Devle Mahmûd El-Gaznevî’nin Siyasî Faaliyetleri (998-1030)*, 141-142; Fırat, *Şîi Büveyhî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, 91.

⁶⁷ Kök, “Gazneli Mahmut’la Abbâsî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 125.

⁶⁸ Aşırı Şîi İsmâiliye mezhebine mensup kimselere verilen addır. Tafsilat için bkz. Louis Massignon, “Karmatiler”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 352-359; Sabri Hizmetli, “Karmatiler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 510.

⁶⁹ Kafesoğlu, “Mahmud Gaznevî-Mahmûd Gaznavî (970-1030)”, 181; Nazım, “Hasenek, Hasanak”, 339; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 75; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 48; Kök, “Gazneli Mahmut’la Abbâsî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 126; Zeki, *Gazneli Mahmud’un Dini Siyaseti*, 208; Palabıyık, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 374; Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, 78; Palabıyık, “Abbâsî Hilâfeti’nin Gazneli Devleti ile Münasebetleri”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 422.

⁷⁰ Siddiqi, *Caliphate and Kingship in Medieval Persia*, 94-95; Zeki, *Gazneli Mahmud’un Dini Siyaseti*, 84.

Mahmûd'un bu ifadelerinden anlaşılmaktadır ki o Halife el-Kâdir Billâh'ın yersiz kuruntularına kulak asmamış, Halife el-Kâdir Billâh tarafından Karmatî olduğu iddia edilen Hasenek'e karşı duyduğu güven zedelenmemiş aksine ona duyduğu itimattan son derece emin olarak Halife el-Kâdir Billâh'tan Hasenek'in, Karmatî olduğu iddiasını kanıtlamasını istemiştir.

Halife el-Kâdir Billâh, Hasenek hakkında onun Karmatî görüşünü benimsediği iddiasını kanıtlayamadığı gibi Sultân Mahmûd'un da bu hac kafilesini hakkında olumsuz bir düşüncesi hasıl olmadı. Neticede Sultân Mahmûd, Halife el-Kâdir Billâh'ın şüphelerinin yersiz olduğu düşüncesi ile duruma öfkelenildi. Bu olayın iki devlet arasında yarattığı hoşnutsuz ortamı ortadan kaldırmak ve Halife el-Kâdir Billâh'ın şüphelerinin yersiz olduğunu kanıtlamak için Sultân Mahmûd, Fâtımî halîfesi ez-Zâhir tarafından Hasenek'e verilen hediye ve hil'atleri hilâfet merkezi Bağdâd şehrine 415/1025 tarihinde göndermek suretiyle herkesin gözü önünde yakılmasına ve yok edilmesine razı geldi.⁷¹ Her ne kadar Sultân Mahmûd, Halife el-Kâdir Billâh'a karşı öfke duyuyor olsa da onun manevî hâkimiyetini kabul edip saygı duyduğu ve yaşanan bu gelişme sonucunda istemeyerek de olsa Fâtımî halîfesi ez-Zâhir tarafından Hasenek'e verilen hediye ve hil'atleri Bağdâd şehrine göndererek Halife el-Kâdir Billâh'ın gönlünü rahatlatmaya çalıştığı görülmektedir.

Bu hadise hakkında Şebânkâreî, Halife el-Kâdir Billâh'ın Gazneli Sultân Mahmûd'a, Sultân Mahmûd'a gönderdiği mektubunda;

“Şânı yüce Allâh'a şükûr ve hamd üzerimize vaciptir. Zîrâ binlerce fersah uzaktan bize itaat eden bir bizmetkârımız, dâvetimizi dünyanın en uzak yerlerine ulaştırmıştır. Öyle ki, onun eline vermiş olduğumuz kılıcımızın korkusundan Çin ve Hind'in putları ters döndüler; kâfirlerin hac mahallî harap oldu; putbâneleri mescitlere dönüştü; Karmâtîler ve Mısır'ın zındıkları görünmez oldular. Bu sultan, din ve bize itaat hususunda öylesine sâbit-kademdir ki, onun bir bendesi, yol kesicilerin korkusundan Mısır yoluyla hacca gelmişti; Şam vâlisinin, bu bende eliyle kendisine gönderdiği bir hediyeyi kabul etmedi; ona el sürmedi; yakmalarını emretmemiz için o hediyeyi bize gönderdi; sebebi Mısırlıların fâsık ve zındık olmaları idi.” ifadelerini kullanmaktadır.⁷²

Bu kayıttan görülmektedir ki, Halife el-Kâdir Billâh, Sultân Mahmûd'un kendisine itaat halinde olduğunu, İslâm dininin yayılması konusunda hizmet ettiğini bu amaç doğrultusunda Çin ve Hindistan putperestleriyle mücadele ederken Karmatîler ile de bir yandan mücadele ettiğini ve Mısır Fâtımî Hilâfeti'ne mesafeli davrandığının bilincindedir.

Halife el-Kâdir Billâh'ın asılsız kuşku ve şüphesi karşısında her ne kadar onun gönlünü almak için çaba gösterdiyse de bu duruma aslında son derece öfkelenen Sultân Mahmûd, Halife el-Kâdir Billâh'a karşı önceden beslediği samimi duygularını devam ettiremedi. Erdoğan Merçil'in ifadelerine göre; *“Ölünceye kadar Halife'ye karşı içinde gizli bir nefret beslemiştir.”*⁷³ Sultân Mahmûd'un kuvvetle muhtemeldir ki bir süre sonra 415/1024 tarihinde Hasenek'i kendine vezîr tayin etmesi Halife el-Kâdir Billâh'a beslediği bu sessiz nefretinin bir karşılığıdır.⁷⁴

Verilen izahattan anlaşılabacağı üzere Sultân Mahmûd ve Halife el-Kâdir Billâh'ın aralarının açılma nedeni kaynaklarda farklılık göstermektedir. Birleştikleri nokta ise Sultân Mahmûd'un 3 hususta Halife el-Kâdir Billâh'tan istekte bulunduğu ve bu isteklerin hepsinin Halife el-Kâdir Billâh tarafından

⁷¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, VII, 598; Siddiqî, *Caliphate and Kingship in Medieval Persia*, 95; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 75; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 48; Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halîfesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 126; Öztürk, “Zâhir el-Fâtımî”, 89; Zeki, *Gazneli Mahmûd'un Dini Siyaseti*, 208; Palabıyık, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 374; Fırat, *Şii Binevî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, 91.

⁷² Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb fi'l-Tarih*, 40; İbn Kesîr, Ebûl-Fidâ İmâddedin İsmail b. Ömer (777/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye: Büyük İslâm Tarihi*, XII, çev. Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017), 90.

⁷³ Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 75; Merçil, “Gazneliler”, 255.

⁷⁴ Kafesoğlu, “Mahmud Gaznevî-Mahmûd Gaznavî (970-1030)”, 181; Nazım, “Hasenek/Hasanak”, 339; Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 75; Merçil, “Gazneliler”, 255; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 48; Kök, “Gazneli Mahmut'la Abbâsî Halîfesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler”, 126.

reddedilmiş olmasıdır. Sultân Mahmûd ile Halîfe el-Kâdir Billâh'ın arasının bozuk olmasına dair bu 3 meseleden başka bir de yukarıdan bahsedilen *Hac Meselesi* vardır.

2.1. Sultân Mahmûd'un Pişmanlığına Dair

Halife el-Kâdir Billâh, Semerkand⁷⁵ şehrinin fermanının Sultân Mahmûd tarafından istenmesi karşılığında cevaben “*Bunu yapmam ve eğer bu işi benim fermanım olmadan yapmaya kalkarsan, bütün dünyayı sana karşı ayaklandırım.*”⁷⁶ ifadelerini kullanmıştır. Bu durum karşısında daima desteklediği Abbâsî halifesi el-Kâdir Billâh'tan bu cevabı alan Sultân Mahmûd, Corcî Zeydan'a göre; “*Bağdat'ın tüm taşıma ve toprağını fillerim üzerinde Gazne'ye taşımak istesem bunu yapmaya gücüm yeter.*”⁷⁷ derken, Erdoğan Merçil'e ise; “*Bin fil ile Bağdad'ı yok etmek isteğinde olduğunu*” kanaatindedir.⁷⁸ Verilen her iki malumattan anlaşıldığı üzere Sultân Mahmûd, Halife el-Kâdir Billâh'tan kaynaklarda farklılık gösteren talebinin karşılanmaması üzerine Halife el-Kâdir Billâh'a, tehditkâr bir mektup göndermiştir.

404-405/1014 tarihinde cereyan eden bu olay neticesinde Halife el-Kâdir Billâh, Sultân Mahmûd'a anlamı kapalı olan bir cevap mektubu gönderdi. Halife el-Kâdir Billâh'ın cevap mektubunu alan Sultân Mahmûd mektupta yer alan ifadeler karşısında şaşırıp ve bu mektubun manasını çözemedi. Halife el-Kâdir Billâh tarafından gelen mektupta cevaben yer alan ifadelerde besmeleden sonra bir “*uẓun elif*”, açıklığın ortasında “*lâm*” ve mektubun sonunda da “*mim*” harflerini, daha sonra Allah'a hamd ve Peygamber üzerine salavattan başka bir ifade yer almamaktaydı⁷⁹ Sultân Mahmûd çevresindekilere danıştıysa da onlardan da anlamlı bir izahat alamadı en nihayetinde devrin henüz tanınmamış fâzıl ve edîblerinden biri olduğu rivayet edilen Amîdül-Mülk Ebû Bekr Ali b. Hasan Kuhistânî'ye danışıldı.⁸⁰ Kuhistânî, işaretler üzerinde uzun süre kafa yorduktan sonra, mektupta yer alan remzleri çözdü ve Halife el-Kâdir Billâh'ın bu ifadeler ile ne kastettiğini anladı.

Corcî Zeydan'a göre; Sultân Mahmûd, Kuhistânî'ye “*Bunun anlamını söyle ne istersen vereyim.*” dedi ve Kuhistânî'de;

“*Siz halifeyi tehdit ettiniz. O da size cevap olarak bu mektubu gönderiyor. Mektupta ‘elif, lam, mim’ harfleri var. Bu harfler ‘Rabbin fil sahiplerine neler yaptığını görmedin mi?’⁸¹ anlamını kapsayan fil sûresindeki ayet-i kerimeyi anlatıyor*”⁸² ifadeleri yer alırken Erdoğan Merçil'de; “*Ebû Bekr Kuhistânî adındaki bir bilgin bunun Kur'an'daki ‘Elemtere keyfe’ sûresine işaret olduğunu ileri sürer. Bu sûrede Habeşistan hâkimi Necaşî'nin Yemen vâlisi olan şabıs tarafından Kabe'yi yıkmak için gönderilen ve önünde ‘Mahmûd’ adını taşıyan bir fil bulunan ordusunun başına gelen yok olma işaret vardır.*”⁸³ ifadeleri yer almaktadır. Halife el-Kâdir Billâh'tan gelen mektubun ne manaya

⁷⁵ Özbekistan'da yer alan tarihî bir şehrin adıdır. Tafsilat için bkz. Hans Heinrich Schaeder, “Semerkand” *İslâm Ansiklopedisi*, C. X, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 468-471; Osman Aydın, “Semerkant”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 481; Usta, *Türkler ve İslâmiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâmânîler*, 24-25.

⁷⁶ Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 74; Merçil, “Gazneliler”, 41; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 47.

⁷⁷ Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi I*, 325.

⁷⁸ Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 74; Merçil, “Gazneliler”, 255; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 47; Fırat, *Şii Büveyhî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, 90.

⁷⁹ Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 74; Merçil, “Gazneliler”, 255; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 47; Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi I*, 25; Palabiyk, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 373; Fırat, *Şii Büveyhî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, 90.

⁸⁰ “Ebû Bekr Kuhistânî”, *Encyclopadia of Iran and Islam*, 7, ed. Ehsan Yarshater, (Tehran: Published by The Royal Institute of Translation and Publication, 1978, 1011; Fırat, *Şii Büveyhî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, 90.

⁸¹ “*Görmedin mi ne yaptı Rabbin fil yaranına! Tuzaqlarını boşa çıkarmadı mı onların? Gönderdi üzerlerine sürüler balinde kuş, Atıyorlardı onlara kurumuş çamurdan damgalı taş. Nibayet, onları yenik ekin yaprağına çevirdi.*” *Kur'an-ı Kerîm*, Fil, 105/1-5, çev. Yaşar Nuri Öztürk, (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2013), 603.

⁸² Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi I*, 325.

⁸³ Merçil, *Gazneli Mahmûd*, 75; Merçil, “Gazneliler”, 255; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 47.

geldiği kaynakların ortak ifadesine göre *Ebû Bekr Kubîstânî* tarafından çözülmüş ve konuyla ilgili Sultân Mahmûd bilgilendirilmiştir.

Sultân Mahmûd, Mâverâünnehir hâkimiyeti talebinin Halîfe el-Kâdir Billâh tarafından onaylanmaması üzerine, hilâfet makamına gönderdiği tehdit dolu mektubuna cevap hilâfet kanadından gecikmemiş, bizzat Halîfe el-Kâdir Billâh tarafından Sultân Mahmûd'a gönderilen cevap mektubunda yer alan ifadelerin ne manaya geldiğinin çözülmesi üzerine Sultân Mahmûd'un içini korku ve endişe kaplamıştır. Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'a karşı takındığı bu tavır ve mektubunda yer alan tehditkâr ifadelerden dolayı bir uğursuzluk yaşayacağı düşüncesi hasıl olan Sultân Mahmûd bu davranışından son derece pişmanlık duyarak Keykâvus b. İskender'in *Kabusnâme* adlı eserindeki ifadelerine göre Sultân Mahmûd bu durum karşısında uzun süre kendisine gelememiş ve çokça gözyaşı dökmüştür. Sultân Mahmûd duyduğu bu yoğun pişmanlık hissi ile hemen harekete geçerek Halîfe el-Kâdir Billâh ile arasını düzeltmeye çalışmış, onun gönlünü hoş tutmaya tarafından affedilmeye ve Halîfe el-Kâdir Billâh ile iyi geçinmeye gayret etmiştir.⁸⁴

Ziyârî hükümdârı Keykâvus b. İskender b. Kâbus b. Veşmgîr 'Unsuru'l-Mea'lî (475/1082?), oğlu Gilânşâh için kaleme aldığı Nâsîhâtname türündeki *Kabusnâme* adlı eserinde mevzu bahis olay;

"Ey oğul deden Sultan Mahmud'un Bağdat halifesi el-Kâdir-Bi'llah'a bir mektup gönderdiğini işitim. O mektupta şöyle diyordu: "Maveraünnehir'i bana vermelisin. Gidip kılıçla o ülkeyi fethetmem için bana ferman vermelisin. Halkın bana itaat etmesi için de vereceğin bu fermanı onlara göstereyim." Buna karşılık el-Kâdir-Billah şöyle dedi: "Bütün İslâm ülkeleri içinde bana o ülke kadar bağlı başka bir yer yok. Böyle bir şey yapmaktan Allah'a sığınırım. Eğer sen benim fermanım olmadan böyle bir şey yaparsan bütün ciham sana karşı ayağa kaldırırm." Sultan Mahmud bu sözler üzerine çok sinirlendi ve halifenin elçisine şöyle dedi: "Sence ben Ebu Müslim kadar olamaz mıyım? Ben bu işte halifeye karşıyım ve şimdi hilâfet merkezini fillerin ayaklarıyla viran etmek ve buranın toprağını fillerin sırtında Gazne'ye götürmek için iki bin fille geldim." Fillerinin büyüklüğü üzerinden çok tehdit etti. Elçi gitti ve daha sonra tekrar geldi. Sultan oturdu. Hacıp ve kullar saf bağladı. Ağzın filleri sarayın kapısında bulundurup, orduyu süsleyip elçiye içeri girme izni verildi. Elçi içeri girdi ve birbirine sarılmış, mühürlü bir deste kâğıttan oluşan mektubu Sultan Mahmud'un önüne bırakarak şöyle dedi: "Emîr-el Mü'minin der ki mektubunu okudum, mesajını aldım, mektubunun ve mesajının cevabı bu gönderdiğim mektupta yazılıdır." Sâhib-i Divân-i Risâlet, Hâce Ebû Nasr Müşkân mektubu aldı ve okumaya başladı:

"Bismillahirrahmanirrahim"
"الم" "الف" "و" "ل" "و" "م"

Ve mektubun sonunda şu yazıdan başka hiçbir şey yoktu:

"Allaha hamd olsun, salat ve selam O'nun Resulü Muhammed'e ve onun bütün ailesine olsun."

Sultan Mahmud bütün kâtipleriyle beraber bu sözün esrarının ne olabileceği üzerine düşünmeye başladı. Kur'an'da Elif, Lam, Mim geçen her ayeti okudular ve yorumladılar. Ancak mektubun sırrını çözemediler. Nihayet nedimlerin arasında ayakta duran ve henüz divanda oturma derecesi olmayan Hâce Ebû Bekr Kubîstânî adındaki genç şöyle dedi: "Ey padişah! Halife Elif, Lam ve Mim yazmamıştır. Padişahımız onu fillerle tehdit etmiş ve hilâfet merkezini fillerin sırtında Gazne'ye götüreceğini söylemişlerdi. Yüce padişaha cevaben mektuba şöyle yazmış:

"Peki Rabbin filin arkadaşlarına nasıl davrandı?" Fillerin karşılığını bu şekilde vermiştir."

Duyduğuma göre Sultan Mahmud bu durumdan çok etkilenmiştir. Bir süre kendine gelememiş ve çokça ağlamıştır. Sonra halifeden özür dilemiştir. Bu hikâye uzundur. Sultan Mahmud, Ebû Bekr

⁸⁴ Mercil, *Gazneli Mahmûd*, 74; Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi I*, 325.

Kubistânî'yi ödüllendirdi, ona hilat giydirdi ve nedimlerinin arasında oturmasını buyurdu. Böylece o tek bir sözleriyle büyük bir makama erişti.” şeklinde anlatılmaktadır.⁸⁵

Burada yer alan kayda göre Sultân Mahmûd ve Halîfe el-Kâdir Billâh'ın arasının açılma nedeni Sultân Mahmûd'un Mâverâünnehir hâkimiyetini Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'tan istemesi ancak bunun halîfe tarafından kabul edilmemesidir. Halîfe el-Kâdir Billâh'a tehdit dolu bir mektup gönderen Sultân Mahmûd, halifeden aldığı cevap mektubu karşısında mektupta yazılanları anlamak için mesâî harcamış nihayetinde şifresi çözülen mektupta yazarlar karşısında şaşırان, ürperen ve Halîfe el-Kâdir Billâh'ı tehdit ettiği için son derece pişmanlık duyan Sultân Mahmûd, Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh ile uzlaşmanın onun gönlünü almanın yollarını aramıştır.

SONUÇ

Yukarıda verilen izahattan görüldüğü üzere Sultân Mahmûd ve Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh arasında olumlu seyreden ilişkilerin bozulma nedeni kaynaklarda farklılık arz etmektedir. Kazvî'nin “*Târîh-i Güzîde*” adlı eserinde yer alan ifadelerle göre Gazneli-Abbâsî ilişkilerinin bozulma nedeni; Firdevsî'nin beklediği ilgiyi Sultân Mahmûd'tan görememesi üzerine Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'a sığınması ve Sultân Mahmûd'un Firdevsî'nin kendisine iadesini talep etmesinin Halîfe el-Kâdir Billâh tarafından yerine getirilmemesiyken, Keykâvus b. İskender'in “*Kabusnâme*” adlı eserine göre ise; Sultân Mahmûd'un, Mâverâünnehir hâkimiyetinin kendisine verilmesi isteğinin Halîfe el-Kâdir Billâh tarafından reddedilmesidir.

Gazneli tarihi araştırmaları ile bilinen Erdoğan Merçil ise konuyla ilgili; Sultân Mahmûd'un, Karahanlılara ait Semerkand şehrinin fermanının kendisine verilmesini istediği zaman Halîfe el-Kâdir Billâh ile aralarının açıldığını kaydetmiştir. Yine bu alanda yaptığı çalışmalarla tanınan M. Hanefi Palabıyık ise; Sultân Mahmûd ve Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'ın aralarının açılma nedeninin Mâverâünnehir hâkimiyeti üzerine düştükleri ayrılık olarak kaydetmektedir. Corcî Zeydan'ın “*İslâm Uygarlıkları Tarihi*” adlı kitabında herhangi bir kaynak belirtmeden kaydettiği ifadelerinde ise Gazneli-Abbâsî ilişkilerinin bozulma nedeni; Bağdâd'ta bulunan Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'a mektup gönderilerek Sultân Mahmûd'un isminin hutbe ve akçelerde yer alması talebinin Halîfe el-Kâdir Billâh tarafından reddedilmesidir.

Keykâvus b. İskender b. Kâbus b. Veşmgîr ‘Unsuru'l-Mea’lî’nin, “*Kabusnâme*” adlı eserinde yer alan; “*Ey oğul deden Sultan Mahmud'un Bağdat halîfesi el-Kâdir-Bi'llah'a bir mektup gönderdiğini işitdim. O mektupta şöyle diyordu: “Maveraiünnehir'i bana vermelisin. Gidip kılıçla o ülkeyi fethetmem için bana ferman vermelisin. Halkın bana itaat etmesi için de vereceğin bu fermanı onlara göstereyim.”*”⁸⁶ ifadelerine dayanarak Sultân Mahmûd ile Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'ın arasının açılma nedeninin Mâverâünnehir hâkimiyeti konusu olduğunu söylemek mümkündür.

Bilindiği üzere Keykâvus b. İskender, Ziyârî Hânedanına⁸⁷ mensup olmakla birlikte, hükümdarlığından önce Sultân I. Mesûd'un kızı ile gerçekleştirdiği evlilik yoluyla Gazneliler ile

⁸⁵ Keykâvus b. İskender b. Kâbus b. Veşmgîr ‘Unsuru'l-Mea’lî (475/1082?), *Kabusnâme*, nşr. Gulâmhusayin Yûsufî, (Tehran: Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1381/2000), 208- 210; Keykâvus b. İskender b. Kâbus b. Veşmgîr ‘Unsuru'l-Mea’lî, *Kabusnâme*, çev. Sevâl Günbal Bozkurt, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2020, 211-212; Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, 77; Palabıyık, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 373-374; Keykâvus b. İskender’in *Kabusnâme* adlı eserinin bir başka çevirisinde Sultân Mahmûd ve Halîfe el-Kâdir Billâh arasındaki bu mektuplaşma hadisesi ve Sultân Mahmûd'un pişmanlık duyması ile ilgili kayıta Abbâsî halîfesi olarak *El-Kayim Bi-Emri'l-lâh* adı geçmektedir. Keykâvus b. İskender, *Kabusnâme*, çev. Orhan Şaik Gökyay, 209-210.

⁸⁶ Keykâvus b. İskender, *Kabusnâme*, çev. Sevâl Günbal, 211; Keykâvus b. İskender, *Kabusnâme*, çev. Orhan Şaik Gökyay, 210.

⁸⁷ Ziyârî Hânedanlığı hakkında detaylı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, “Ziyârîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 498-499; Usta, *Türkler ve İslâmiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâmânîler*; Usta, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni*.

akrabalık bağı kurarak 8 yıl süre ile Gazne'de Sultân Mevdûd b. Mesûd'un sarayında hükümdarın nedimi⁸⁸ olarak görev yaptı.⁸⁹ Kuvvetle muhtemeldir ki Keykâvus b. İskender bu görevi sırasında Sultân Mahmûd ile Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh arasındaki mektuplaşma ve bu mektuplaşmanın detaylarına dair bilgilere vakıf olmuştur. Her ne kadar Sultân Mahmûd, Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh ile arasında geçen bu mektuplaşma hadisesi sonucunda pişmanlık duyup Halife el-Kâdir Billâh'ın gönlünü almaya çalıştıysa da ikili arasındaki ilişkilerin daha sonra tekrar bozulma noktasına geldiği, alenen olmasa da Sultân Mahmûd'un Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'a öfke duyduğu yine kaynakların hemfikir olduğu noktadır.

Sultân Mahmûd ve Halife el-Kâdir Billâh'ın arasında soğuk rüzgarlar estiren bir diğer hadise ise Halife el-Kâdir Billâh'ın, Gazneli-Fâtımî yakınlaşmasından şüphe ve endişe duyması üzerinedir. Kaynakların mutabık olduğu konu ise Sultân Mahmûd ile Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'ın aralarının açıldığı noktasıdır.

Sultân Mahmûd'un, Halife el-Kâdir Billâh'ı Mâverâünnehir hâkimiyetinin kendisine verilmemesi üzerine tehdit ettiği, bu tehdit üzerine hilâfet makamından Sultân Mahmûd'a gönderilen anlamı kapalı/şifreli mektubun çözülmesi üzerine çocuk yaştan beri mütedeyyin bir şekilde yetişen Sultân Mahmûd'un bu durumdan son derece pişmanlık duyduğu, çokça gözyaşı döktüğü ve Halife el-Kâdir Billâh'ın gönlünü almaya gayret gösterdiği yukarıda detaylıca mevzubahis edilmiştir.

Sultân Mahmûd ile Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh arasındaki mektuplaşma ve Sultân Mahmûd'un pişmanlık duyması konusu incelediğimiz birinci elden eserler içerisinde sadece iki ana kaynaktan karşımıza çıkmaktadır. İlki Kazvîni'nin "*Târîh-i Güzîde*"sinde ikincisi ise Keykâvus b. İskender'in oğlu Gilân Şah'a yazdığı "*Kabusnâme*" adlı eserindedir. İki ana kaynaktan Gazneli Mahmûd ve Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'ın aralarının açılma sebebi farklı kaydedilmekle birlikte neticede Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'ın, Sultân Mahmûd'a gönderdiği mektubun içeriği aynı izah edilmektedir. Tüm bu ifadelerden sonra akıllara şöyle bir soru gelmesi mümkündür; İslâm tarihi kaynakları içerisinde özellikle de Gazneli Tarihi ile ilgili eserlerinde bilgiler veren Cûzcânî, Gerdîzî, İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr, Mîrhând, Nizâmü'l-Mülk, Şebânkârî, Utbî gibi tarih yazıcılarının kaydetmediği Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'ın, Sultân Mahmûd tarafından tehdit edilmesi ve akabinde Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh tarafından gelen mektup ile Sultân Mahmûd'un pişmanlık ve üzüntü duyma hadisesi Keykâvus b. İskender'in "*Kabusnâme*" adlı eserinde nasıl yer almaktadır?

Bilindiği üzere Keykâvus b. İskender, Ziyârî Hânedanına⁹⁰ mensup olmakla birlikte, hükümdarlığından önce Sultân I. Mesûd'un kızı ile gerçekleştirdiği evlilik yoluyla Gazneliler ile akrabalık bağı kurarak 8 yıl süre ile Gazne'de Sultân Mevdûd b. Mesûd'un sarayında hükümdarın nedimi⁹¹ olarak görev yaptı.⁹² Kuvvetle muhtemeldir ki Keykâvus b. İskender bu görevi sırasında Sultân Mahmûd ile Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh arasındaki mektuplaşma ve bu mektuplaşmanın detaylarına dair bilgilere vakıf olmuştur. Her ne kadar Sultân Mahmûd, Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh ile arasında geçen bu mektuplaşma hadisesi sonucunda pişmanlık duyup Halife el-Kâdir Billâh'ın

⁸⁸ Hükümdarın boş zamanlarında ve sohbet anlarında onların hoş vakit geçirmelerini sağlayan görevli. Tafsilat için bkz. Nebi Bozkurt, "Nedim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, TDV Yayınları, İstanbul 2006, 509; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, 183.

⁸⁹ Rıza Kurtuluş, "Keykâvus b. İskender", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, TDV Yayınları, Ankara 2022, 356.

⁹⁰ Ziyârî Hânedanlığı hakkında detaylı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, "Ziyârililer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 498-499; Usta, *Türkler ve İslâmiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâmânîler*, Usta, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni*.

⁹¹ Hükümdarın boş zamanlarında ve sohbet anlarında onların hoş vakit geçirmelerini sağlayan görevli. Tafsilat için bkz. Nebi Bozkurt, "Nedim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, TDV Yayınları, İstanbul 2006, 509; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, 183.

⁹² Rıza Kurtuluş, "Keykâvus b. İskender", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, TDV Yayınları, Ankara 2022, 356.

gönlünü almaya çalıştıysa da ikili arasındaki ilişkilerin daha sonra tekrar bozulma noktasına geldiği, alenen olmasa da Sultân Mahmûd'un Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh'a öfke duyduğu yine kaynakların hemfikir olduğu noktadır.

Bu çalışmada Sultân Mahmûd ile Halîfe el-Kâdir Billâh'ın arasının bozulmasına neden olan hadiseler tespit edilmiş, bu konudaki rivayetler tasnif edilmiş, okuyucunun konu hakkında daha detaylı bilgiye sahip olması için yer yer alıntılar yapılmış, rivayetlerin sıhhati teyit edilmeye çalışılmış, konu hakkında bilinenin dışında Sultân Mahmûd ve Gazneliler tarihine dair bilgi veren eserler incelenmiş ve bu konuda sükût etmeleri tespit edilmiştir. Böylelikle Sultân Mahmûd'un Abbâsî halîfesi el-Kâdir Billâh ile sürtüşmesi ve bu olay sonucunda Abbâsî halîfesine haksızlık/saygısızlık yapması nedeniyle içinde bulunduğu nedamet/pişmanlık duygusunun sebepleri ve sonuçları tahlil ve tenkit edildi.

KAYNAKÇA

- Ahmed, Muhammed Aziz, *Political History and Institutions of Early Turkish Empire of Delhi 1206-1290*, Lahor 1949.
- Ahmed, Muhammed Aziz, *Siyasî Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, nşr. Tansu Say, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayını, 1997.
- Aksu, Güngör, “*Yemînü'd-Devle Mahmûd El-Gaznevî'nin Siyasî Faaliyetleri (998-1030)*”, Doktora Tezi., İstanbul Üniversitesi, 2022, 1-278.
- Alî, Muhammed Ferid, *es-Sultân Mahmûdu'l-Gaznevî: Siyâsetuhu Devrubu fî Neşri'l-İslâm fî Şebhu'l-Kâretu'l-Hindîyye (M.1030-998/H. 421-388)*, Dâru Câmi'atu 'Aden Littibâ'tu ve'n-Neşr, 'Aden 2006.
- Ateş, Ahmed, “Şâh-Nâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında”, *Müsteşrikler Kongresi Tebliğ*, Cambridge 1954, 159-168.
- Aydın, Osman, “Semerkant”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 481-484.
- Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer b. Bayezid (1093/1682), *Lugat-ı Şâhnâme*, nşr. Karl Germanovitch Zalemann, trc. – tsh. - thk. Tevfik Haşimpûr Sübhânî - Alî Revâkî, Tehrân: Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî, 1382.
- Barthold, W., “Mâverâünnehr” *İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 408-409.
- Beyhakî, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin Hârisâbâdî (470/1077), *Târîh-i Beyhakî*, trc. Necati Lûgal, nşr. Hicabi Kurlangıç, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Bosworth, Clifford Edmund, “İspahsâlâr, Sipahsâlâr, I. The Islamic World Expecting India”, *EP*, IV, E. J. Brill, Leiden - New York, 1997, 208-210.
- Bozkurt, Nebi, “Nedim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, TDV Yayınları, İstanbul 2006, 509-510.
- Cûzcânî, Ebû Ömer Minhâceddîn Osmân b. Sirâceddîn (660-1262), *Tabakât-ı Nâsırî- Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*, çev. Erkan Göksu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Çetin, Osman, “Horasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 234-241.
- Dames, M. Longworth, “Gazne”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. IV, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 741-742.
- Dames, M. Longworth, “Gazneliler”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. IV, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 742-748.
- Dames, M. Longworth, “Keşmir”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 601-608.
- Demircan, Adnan, “Tâi'-Lillâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 447-448.
- Digby, S., “İspahsâlâr, Sipahsâlâr, I. Muslim India”, *EP*, IV, E. J. Brill, Leiden – New York, 1997, 210.
- Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî (ö. 748/1348), *Târîhu'l-İslâm ve veşeyâtü'l-(tabakâtü'l-)meşâbîr ve'l-a'lâm*, XXVII, nşr. Ömer Abdusselâm Tedmurî, Dârü'l-Kitâbü'l- A'rabî, Beyrut 1409-1988; 25, 159.
- Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmâdeddîn İsmâîl b. Feridûn 'Alî b. Cemâleddîn Mahmûd b. Muhammed b. İmâeddîn el-Eyyûbî (732/1332), *el-Mubtasar fî Abbâri'l-Beşer: Târîhu Ebû'l-Fidâ*, IV, Kâhire: el-Matbaatü'l-Hüseyniyetü'l-Misriyye, 1325/1907.
- Ferishta, Mahomed Kasim, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India, Till the Year A.D. 1602*, I, çev. John Briggs, Published by R. Cambray & co, Calcutta – London 1908.
- Fırat, Nurullah, *Şîh Büveyhî İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, Samsun: Üniversite Yayınları, 2023.
- Genç, Süleyman, “H.V/M. XI. Asırda Ehl-i Sünnet'in Yeniden Yükselişi: Süreç, Kurum ve Şahsiyetler Üzerine Bir İnceleme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXV, 2007, 271-330.

- Genç, Süleyman, Halife el-Kâdir Döneminde Bağdat'ta Yaşanan Dinî-Siyasî hadiseler ve Onun Sünnî Siyaseti, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi*, 4/2 (Eylül 2004), 219-243.
- Gerdîzî, Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd, "Zeynü'l-Abbâr, çev. Filiz Akçay, "Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî'nin "Zeynü'l-Abbâr" Adlı Eserinin Tâbirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Gaznelîler ile İlgili Bölümlerinin Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi", Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi., Ordu Üniversitesi, 2015, 1-196.
- Güç, Ahmet, "Sümeniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 132-133.
- Hanne, Eric J., *The Caliphate Revised: The Abbasids of 11th and 12th Century Baghdad*, The University of Michigan Near Eastern Studies, Neşredilmemiş Doktora Tezi., Michigan 1998.
- Hartmann, Rich, "Belh", *İslâm Ansiklopedisi*, C. II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 485-487.
- Hartmann, Rich, "Büst", *İslâm Ansiklopedisi*, C. II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 842.
- Hartmann, Rich, "Şam", *İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, Eskişehir 1997, 298-310.
- Hizmetli, Sabri, "Karmatîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 510-514.
- Honigmann, Ernst, "Nîşâpûr", *İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 302-303.
- Huart, Clément, "Horasan", *İslâm Ansiklopedisi*, C. V/I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 560-562.
- Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İlel-Mağrib*, trc. Abdullah Duman – Murat Ağarı, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2018.
- İbn Hurdâzbih, Ebû'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdullâh (300/913), *Kitabü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik (Yollar ve Ülkeler Kitabı)*, trc. Murat Ağarı, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2019.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâddedîn İsmail b. Ömer (777/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye: Büyük İslâm Tarihi*, XI-XII, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Badâdî (597/1201), *el-Muntazam fî Târih'il-Mulûk ve'l-Ümem*, XV, nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ- Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dar'ül İlmiyye Kütüb'ül İlmiyye, Beyrut 1412/1992.
- İbnü'l-Esir İzzeddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (630/1233), *el-Kâmil fi't Tarih*, VII, çev. Ahmet Ağırakça - Abdülkerim Özaydın - Zülfikar Tüccar, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2016.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Mahmud Gaznevî-Mahmûd Gaznavî (970-1030)", *İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 173-183.
- Kanar, Mehmet, "Fırdevsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 125-127.
- Kanar, Mehmet, "Şâhnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 289-290.
- Kazvînî, Hamdullâh Müstevfî b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Nâsr (750-1350), *Târih-i Güzîde*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Keykâvus b. İskender b. Kâbus b. Veşmgîr 'Unsuru'l-Mea'lî (475/1082?), *Kâbusnâme*, nşr. Gulâmhüseyn Yûsufî, Tehran: Şirket-i İntişârât-ı İlmi ve Ferhengî, 1381/2000.
- Keykâvus b. İskender b. Kâbus b. Veşmgîr 'Unsuru'l-Mea'lî, *Kâbusnâme*, trc. Mercimek Ahmed, çev. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007.
- Keykâvus b. İskender b. Kâbus b. Veşmgîr 'Unsuru'l-Mea'lî, *Kâbusnâme*, çev. Sevâl Günbal Bozkurt, İstanbul: Kapı Yayınları, 2020.
- Konukçu, Enver, "Gazne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 479-480.
- Kök, Bahattin, "Gazneli Mahmut'la Abbasî Halifesi El-Kadir Arasındaki İlişkiler", *Ekev Akademi Dergisi*, 1/2, (Mayıs 1998), 117-126.
- Köprülü, Mehmed Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1986.

- Köprülü, Mehmed Fuad, *Türkiye Tarihi Anadolu İstilasına Kadar Türkler*, nşr. M. Hanefi Palabıyık Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Kur'an-ı Kerîm Meâlî*, çev. Yaşar Nuri Öztürk, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 2013.
- Kurtuluş, Rıza, "Keykâvus b. İskender", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, TDV Yayınları, Ankara 2022, 356-357.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri, "Kâdir-Billâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 127-128.
- Massignon, Louis, "Karmatîler", *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 352-359.
- Merçil, Erdoğan, "Gazneliler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 6, İstanbul: Çağ Yayınları, 1990.
- Merçil, Erdoğan, "Gazneliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 480-484.
- Merçil, Erdoğan, "Mahmûd-ı Gaznevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, TDV Yayınları, Ankara 2003, 362-365.
- Merçil, Erdoğan, "Sipehsâlâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 259-260.
- Merçil, Erdoğan, "Ziyâîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 498-499.
- Merçil, Erdoğan, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset, Teşkilat, Kültür)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014.
- Merçil, Erdoğan, *Gazneli Mahmûd*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Merçil, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Merçil, Erdoğan, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011.
- Mîrhând, Mîr Seyyîd Hamîdeddîn Muhammed b. Seyyid Burhâneddîn Hâvendşâh b. Kemâleddîn Mahmûd Herevî el-Belhî (904-1498), *Târîh-i Ravzatü's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Mülûk-i Gaznevîyye): Gazneliler*, trc. - not. Erkan Göksu, İstanbul: Kronik Kitap, 2017.
- Nazım, M., "Hasenek", *İslâm Ansiklopedisi*, C. V/I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 339.
- Nazmizâde Murteza (1135/1722), *Gülşen-i Hulefâ: Bağdat Tarihi, 762-1717*, nşr. Mehmet Karataş, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, çev. Mehmet Altay Köymen, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.
- Nüverî, Ebû'l-Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. Abdulvâhhab b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el Kureyşî (733/1333), *Nihâyetül-ereb fî Fünûnî'l-edep*, XXV, nşr. Abdülmecid Turhaynî, Darü'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut 1984.
- Okudan, Gülseri, "*Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Politikalarıyla Bir Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmud*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Akdeniz Üniversitesi, 2020, 1-186.
- Okudan, Gülseri, *Afganistan ve Hindistan Fatih Sultan Gazneli Mahmûd*, Ankara: İksad Yayınevi, 2020.
- Orkun, Hüseyin Namık, *Türk Tarihi*, II, Ankara: Altınordu Yayınları, 2022.
- Ömür, Emre, "Gazneli Mahmûd'un Halife El-Kâdir Billâh'a Mektubuna Göre Horasan'ın Gazneliler Tarafından Fethi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (57), Nisan 2023, 1-19.
- Özaydın, Abdülkerim, "Hârizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 16, TDV Yayınları, İstanbul 1997, 217-220.
- Özgüdenli, Osman Gazi, "Mâverâünnehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, 177-180.
- Özgüdenli, Osman Gazi, "Mikâîlîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, TDV Yayınları, Ankara 2020, 46-47.
- Özgüdenli, Osman Gazi, "Nîşâbur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, TDV Yayınları, İstanbul 2007, 149-151.
- Öztürk, Murat, "Zâhir el-Fâtımî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 88-89.

- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.
- Palabıyık, M. Hanefi, “Abbâsî Hilâfeti’nin Gazneli Devleti ile Münasebetleri”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 6 – Abbâsîler, II, nşr. Nahide Bozkurt – Mustafa Demîrci, İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Palabıyık, M. Hanefi, “Gazneliler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti 8: Müslüman Türk Devletleri I*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Palabıyık, M. Hanefi, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2002.
- Rivzi, Saiyid Athar Abbas, “Keşmir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, TDV Yayınları, İstanbul 2022, 325-327.
- Robinson, Chase F, *Islamic Civilization in Thirty Lives The First 1.000 Years*, London: Thames&Hudson, 2018.
- Ruska, Julius Ferdinand, “Sümeysât”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.XI, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 232-236.
- Schaeder, Hans Heinrich, “Semerkand” *İslâm Ansiklopedisi*, C. X, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 468-471.
- Sıbt İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avni el-Bağdâdî (ö. 654/1256), *Mir’âtü’l-Şamân fî târîhi’l-a’yân*, XVIII, nşr. Muhammed Enes el-Hin- el-Kâmil Muhammed el-Harrat , Dârü’l Risâletü’l Âlemiyye, Dımaşk 1434-2013.
- Siddiqi, Amir Hasan, *Caliphate and Kingship in Medieval Persia*, Lahore: Sahaikh Muhammad Ashraf, 1942.
- Şebânkâreî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1358?), *Mecma’u’l-Ensâb fî’t-Târîh (Hânedanlar Târîhi)*, çev. Fahri Unan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.
- Şibli-i Nu’mânî-i Hindî, *Şi’ru’l-‘Acem ya Târîh-i Şuarâ ve Edebiyât-ı Irân*, I, (Farsça’ya Tercüme: S. Muhammed Takî Fahr Dâ’î Geylânî, 2. Baskı), Tahran 1335/1916.
- Togan, Zeki Velidi, “Hârizm”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. V/I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, 240-257.
- Tomar, Cengiz, “Şam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 311-315.
- Usta, Aydın, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007.
- Usta, Aydın, *Türkler ve İslâmiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâmânîler*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020.
- Utbî, Ebû Nasr Muhammed b. Abdülcabbâr (427/1036), *Tarih-i Yemînî fî Ahbâr-i Devletü’l-Mülk Yemînü’l-Devle ve Emînü’l-Mille Ebû’l-Kâsım Mahmud b. Nâsırü’l-dîn Sebük Tegin*, çev. Samedoğlu, Nooredin, “*Târîh-i Yemînî’nin Gazneli Mahmud Kızının Tercümesi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Selçuk Üniversitesi, 2022, 1-183.
- Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk-İslâm devletleri Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Yazıcı, Tahsin, “Belh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, TDV Yayınları, İstanbul 1992, 410-411.
- Yazıcı, Tahsin, “Büst”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, TDV Yayınları, İstanbul 1992, 495.
- Zeki, İzzetullah, “*Gazneli Mahmud’un Dinî Siyaseti*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi., Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018, 1-251.
- Zeydân, Corcî, *İslâm Uygarlıkları Tarihi I*, çev. Nejdî Gök, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.